

„ГАЛИЧКА СВАТБА“ ОТ РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ – МЕЖДУ ОБРЕДА И ФЕСТИВАЛА

Веселка Тончева

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

Целта на този текст е да представи фестивала, посветен на традиционна сватба, провеждащ се ежегодно в с. Галичник, Република Македония, с фокус върху отношението традиция – съвременност. Фестивалът е създаден през 1963 г. и наследява локалния вариант на сватбата у *мияците* (етнографска група от региона), а именно осъществяването на сватба веднъж годишно за цялото село – на Петровден. Тъй като галичанци са потомствени гурбетчии и печалбари, това е причина за специфичния режим на функциониране на семейната обредност, и по-конкретно на сватбата. Заявката на фестивала е, че чрез възпроизвеждане на сватба (с действителни младоженци, с приготвен „автентичен“ инвентар, но с обредни лица в „роля“ и с избрани моменти от ритуала, разположени в два дни) се съхранява местната традиция. Практически обаче този съвременен вариант на обреда е „изкуствен“ по думите на Йованка Юрукоска (род. 1930 г. в Галичник), комерсиализиран е и се вписва в намеренията за развиване на културен и селски туризъм в региона. Наблюденията върху фестивала (документирани, интервюта и пр.) са осъществени през юли 2014 г.

Село Галичник

Село Галичник се намира в Западна Македония, в община Маврово-Ростуше, Дебърско. Разположено е на 1395 м. надморска височина (Смильанић 1925: 91; Кличкова 1965: 97). Според някои изследователи селото е основано още през X в. от овчари, преселници от селища около р. Галик до Солун (Кличкова 1965: 97), мигрирали в Западна Македония предвождащи от чудотворната икона на Св. Петка (Трайчев 1941: 99). Според други автори селото е ново, съществувало е старо овчарско село Галичана, което е било значително по-малко. По-голямото село се е намирало в близост до църквата „Св. Петка“, назовавано днес „Старо село“. След разселването му, Галичник се разраства и към 1925 г. е най-голямото *миячко* селище (Смильанић 1925: 92). Г. Трайчев също споменава за легенда, свързана със създаването на село Галичник от трима братя, избягали от опустялото и разположено на четвърт час югоизточно Старо село (Трайков 1941: 99). Сред махалите на селото са: *Оне Мало, Станишевици, Бимбашовци, Караяновци, Чучка, Пеш* и др. (Смильанић 1925: 92).

Информацията от местните хора е, че към 1936 г. селото има 800 къщи. През 1941 г. Г. Трайчев пише, че селото има 1000 къщи (Трайчев 1941: 99). А през 1965 г. В. Кличкова споменава, че до скоро Галичник е едно от най-големите *миячки* села в Мала Река с над 1000 семейства (Кличкова 1965: 99). В резултат на разселвания обаче в селото остават едва 20 семейства. Причина за това, според авторката, е въведената през 1948 г. забрана при развиване на частно овчарство, което е основен поминък на местното население, за отглеждане на не повече от 10 глави добитък (Кличкова 1965: 99). По неофициална информация в последните години постоянните жители на Галичник са само двама – единствено те прекарват и зимата в селото. Всички останали идват сезонно, когато селото оживява, особено около фестивала „Галичка сватба“ през юли.

Популярна фигура от Галичник е *Георге Пулєвски Мияк Галички* (*Гьорго Пулєвски*), който със своя чета участва в битки от Руско-турската война (1877) – при Шипка, Стара Загора и др. и след Освобождението е избран за първи околийски управител на гр. Кюстендил. Умира през 1895 г. в София (Трайчев 1941: 42). През 1875

г. той издава в Държавната шампария в Белград „Речник од три језика: Србско-Македонски, арбански и турски“ в два тома (Смиљанић 1925: 92). Днес в центъра на селото има негов паметник. Други известни личности сред мияците са Исая Радев Мажовски от Лазарополе (иконописец, който обаче посвещава живота си на църковни и политическо-освободителни борби); Томо Кяя (Кехая), синът му Тодор Томо и неговия син Христо Томов, Гюрчин Кокалески от Лазарополе, Сарджо Брадина от Тресонче, Исиян (Исайя) Пелов от Росоки, Хаджи Василко, Йован от Битуше, Филип от Осой и др. (Трайчев 1941: 39-43). Мияците имат български училища още в рамките на Османската империя – Лазарополе от 1841 г., Битуше от 1851 г., Тресонче от 1852 г., Требища от 1862 г., Росоки от 1870 г., Галичник от 1867 г., Осой от 1868 г. и т.н. (Трайчев 1941: 79).

Традиционната къща в Галичник е зидана от камък и както у нас в Родопите – на първия етаж е живеела „стоката“ (домашните животни), а на втория етаж – хората. В селото има два храма – централният „Св. св. Петър и Павел“, построен в края на XIX в. и „Св. Петка“ от XVI в., около който се намира старото гробище. Всеки дом има свой семеен светец и празнува т. нар. „слава“, а селската „слава“ е на Петровден (Смиљанић 1925: 93). Селото днес е християнско и в миналото също е старо християнско селище, но Г. Трайчев дава информация, че в първата половина на XIX в. в Галичник има 30 „помашки“ къщи (кога и как са приели исляма авторът не коментира). В една лятна нощ на 1843 г. около 300 „помашки“ семейства се отправят към манастира Св. Иван/Йован Бигор, където се покръстват. Така известните „помашки“ фамилии Синановци, Кадриовци, Паковци и др. приемат християнските имена Яков, Тодор, Васил, Димитър и др. След това започват сватбени тържества, като Томо Кяя (Кехая), Гюрчин и др. дават дъщерите си на синовете на новопокръстените. За селото Галичник това събитие е едно голямо тържество, пише Г. Трайчев (Трайчев 1941: 45-46).

Етнографската група, която населява Галичник, но и съседни села като Лазарополе, Гари, Сушица (Горни села), Райчица, Горенци, Долно и Горно Косоврасти, Долно и Горно Мелничани, Тресонче, Росоки, Селце, Осой, Янче, Требище, Битуше (Видуше), Велебрдо, Ажийевци, Присойница, Скудринье, Могорче, Болетин и Жерноница (Долни села) са т. нар. *мияци*. Преселници-*мияци* основават селища и в други краища на Македония като например Крушево, познато с Крушевската република по време на Илинденското въстание (1903 г.), и Смилево, свързано със Смилевския конгрес на ВМРО (17-24 март 1903 г.).

Смилянч посочва поредица от предания за *мияците*¹ – османското нашествие не достига до техните села, тъй като са труднодостъпни; мияците се вдигали против Османската империя, развявайки „косовски“ байрак и др. Съществува дори предание, че от времето на албанския герой Георги Кастриоти – Скендер бег, те са негови поддръжници и след загубата му (1448 г.) заменят бялото „зобанче“ (част от носията) с черно като форма на жалене. (Смиљанић 1925: 35).

Традиционно етимологията на *мияци* се търси в спецификата на говора им: превръщането на „н“ в „м“ – казват „мие“, а не „ние“. Народното обяснение за *мияци* (от Йованка Юрукоска от Галичник) е защото „не миеле паници“, за разлика например от *бърсяците*, които са „от Кичевско натамо“ (Битолско, Прилепско, Велешко) и които „работят бързо“. Смилянч също споменава подобна версия, обясняваща „мие“ с това, че са винаги „умиени“. Дори цитира подигравка от *бърсяците*: „Мияци, трияци, три камна белутраци“. Трайчев цитира Петър Макрев (стар учител мияк), според когото „мияците се отличават с голяма чистота било вкъщи, било в облеклото, постоянно мият

¹ Трябва да се отбележи, че през 1925 г. Смилянч приема *мияците* еднозначно за сърби. Допускането на връзка на тази общност с България, според него, се дължи на българското „завземане“. Понятието „македонец“ никъде не е споменато от този автор.

и перат, поради което взели прозвището мияци“, както тази версия е поддържани и от Ст. Веркович. Вариант Трайчев предлага и от Г. Пулевски – думата „мияк“ означава и „бистър ум“, хора бистроуми и още: „мияци“ е късо произношение от „македонци“ (Трайчев 1941: 93).

Друг вариант обяснява *мияк* с „ми яки“, „ми смо яки“. (Смиљанић 1925: 47). Трайчев също го цитира и смята, че „това напълно отговаря на физическите сили на мияка (телом и духом)“, че „мияците се гордеят със своето име“ и че това обяснение на названието „мияк“ е най-правилно (Трайчев 1941: 93-94). Често между отделните миячки села се разменят шеги – най-закачливи са жителите на Лазарополе, те могат да разсмеят и най-сериозния човек, правейки се на глупави. „Духовити са и винаги пеят, добри играчи и веднага се хващат на хорото. Галичанци пък са видимо най-добрите домакини, но са себични, лукави и ненадеждни, като „евреи““ (Смиљанић 1925: 53). Г. Трайчев също пише по какво се познават жителите на отделните *миячки* села като част от една история, в която местният валия съветва заптията как да познава местните хора „без да иска други доказателства“: „Видиш ли човек неспретнат, ходи с тежки товари, това е Галичанец; видиш ли хора да вървят у куп, да пеят или се шегуват – то са Лазаровци (от Лазарополе); видиш ли други да вървят по единично, намръщени и пр. – това са Тресончани (от с. Тресонче); видиш ли хора да одат по двама-трима; на самарите да имат червени мутафчиня², това са от Гари.“ (Трайчев 1941: 123).

По отношение на поминъка си *мияците* са потомствени гурбетчии и печалбари.

Гурбети и печалбарство

Сезонната или временна трудова мобилност съществува като традиция в редица региони на Балканския полуостров от векове. Тази практика, отнасяща се предимно за мъжкото население, е позната с термина *гурбет/gurbet/kurbet/kurbéti*, както и с южнославянското назоваване *печалбарство*. На Балканите може да се наблюдава забележително разнообразие от подобни традиционни образци на мобилност – от сезонните миграции на пастирите, аграрните работници и дялгерите, до временните отсъствия (от една до три години) от дома на занаятчии и търговци с цел печалба, за да бъдат обезпечени семействата, останали по родните места (Христов 2012: 187).

Характерно за вековете на Османската империя и нейното управление на Балканите е сезонно-наемното овчарство (календарно рамкирано от разделянето на годината от празниците Гергьовден и Димитровен), съчетано с различни комбинации от аграрен труд (Христов 2012: 190). Богатите кехаи сред *мияците* от Западна Македония редуват летните пасища около селата Галичник и Лазарополе със зимните пасища в Солунското поле. Г. Трайчев споменава и местната планина Бистра, заобиколена от мавровски, кичевски, горнорекански и *миячки* села – тя зиме е пуста, е лете я оживяват „галичките булюци“ в 11 галички „бачила“. В периода началото на май – края на август планина се „обитава“ от десетки хиляди овце и само тогава тя е достъпна и проходима (Трайчев 1941: 4-5).

Овцевъдството е основен поминък за този регион. Една от главните причини за развитието му е стимулиращата държавна политика, продиктувана от растящата потребност от вълна на имперските и европейските пазари, а на вътрешните – и от месо. В късните векове на Османската империя обаче аграрната система постепенно се разпада. Социално-икономическата криза от края на XVIII – началото на XIX век води до западане в планинските региони на добре развитата и поддържана от държавата мрежа от овцевъди-*джелепкешани*, снабдяващи армията и големите градове. Към това се добавя и стопанската разруха вследствие на десетилетията кърджалийски размирици

² Кози черги

и постоянните нападения на различни разбойнически банди, особено в Западна Македония (Христов 2012: 193). Г. Трайчев пише: „Поради честите разбойнически нападения на хора и добитък, в продължение на 3-4 десетки години планините, които попри се радваха на живот, онемели; селата, в които царуваше доволство, опустели. И старите скотовъдци захвърлиха овчарския кривак и тръгнаха по гурбети с тесла, чук, с игла и четка, като едни от тях станаха майстори, домостроители, други станаха млекари, трети станаха търговци, иконописци, резбари, бояджии, терзии и пр. – всички пръснати по Турция, Гърция, България, Сърбия, Влашко и другаде“ (Трайчев 1941: 112).

Така печалбарството на мъжете от този регион променя своя профил, макар че и животновъдството продължава да е основен поминък на *мияците*. Местните казват: „От овце и от гурбет са живели хората тук“. Смилянч също споменава, че в в края на XIX в. след „опропастване“ на овчарството, печалбарството става единствения начин за препитание на местните хора (Смиљанић 1925: 43-44). Сред различните професии, в които *мияците* работят като печалбари, са следните:

„Майстори“ – зидари и строители, ходят по групи, начело с „устабашията“ (главен майстор или предприемач). Сред тях цари ред, дисциплина и строго се спазва йерархията. *Мияците* са известни като отлични зидари по целия Балкански полуостров – строили са например конаците в Топчидер и Крагуевац, църквата в Топчидер (днешна Сърбия) и др. Интересна информация дава Смилянч за наличието на „таен говор“ сред майсторите-*мияци*, което е типично явление и за други подобни общности, познато като „тайни дялгерски говори“. Техният „език“ се нарича „бошкачки“ – например „диваш бошкачки“ означава „знаеш ли бошкачки“ или „жилави, гурат манче“ значи „работете, идва газдата (собственика)“ (Смиљанић 1925: 52-53).

„Кираджиите“ пренасят жито или друга стока, като сред дестинациите им е и днешната Република Албания до Адриатическо море за стоки като сол и зехтин. Съществувал е дори тест – ако кираджията не е ходил до Елбасан и Драч (днес Дурьс), не може да иска девойка за жена. Техният модел на живот е свързан с ношуване на открито, с борба с разбойници и пр.

„Терзиите“ (шивачите) прекарват зимата в селата около Солун, Битоля, Мегленско и др., а през лятото работят в родните си села. Правят селско облекло – мъжко и женско. Типично за тях е, че се задомяват не винаги в своето собствено *миячко* село.

„Зографи или живописци“ от т. нар. Дебърска художествена школа (Трайчев я нарича Галичко-Реканска, Вж. Трайчев 1941: 47) са особено ценени, смятани са за Божи люди, водени от Божията ръка. Живописците са сред най-грамотните хора в региона – рисуват църкви, стават учители, калугери, свещеници. Редица църкви на Балканите са изографисани от тях. Дебърската зографска школа е обхващала живописци от Галичник, Лазарополе, Тресонче, Гари, Осой и др., а освен Македония, дестинациите им са Албания, Стара Сърбия, Шумадия, България, Румъния и др. Трайчев посочва като изтъкнат иконописец, възпитаник на реканската художествена школа, галичанец Апостол Георгиев Фръчковски, който по време на Илинденското въстание е районен началник, а по време на окупацията на българските войски е околийски управител на Реканската „каза“ с център Галичник (по онова време град) (Трайчев 1941: 5);

„Копаничари или дърворезбари“ са работели заедно с живописците и този занаят е разцфтявал. Типични примери са иконостасите на църквата на манастира „Св. Йован Бигорски“, на църквата „Св. Спас“ в Скопие, на църквите в Младо Нагоричане, Прищина и др. Най-добрите дърворезбари са от Требища, Битуше, Гари, Галичник и Осой (Смиљанић 1925: 70-71). По устни предания се знае, че в селата Галичник, Тресонче, Лазарополе, Гари и Осой има цели фамилии, които практикуват като

професия иконопис, резбарство, декоративно изкуство, скулптура от гипс и камено-резбарство. Писмени исторически сведения обаче съществуват от началото на XIX в. Първата фамилия, която се помни като наследствени художници, е Фърчовската³ (Трайчев 1941: 47, 49).

„Кувенджии или куюнджии“ – майстори на златни и сребърни накити, изработвани основно за традиционното облекло: пафти, чапрази на гърдите и др.; „Млекаджии“ – преработващи мляко, стигали до Египет, Румъния, Босна и Банат; „Бозаджии“ – пътували най-вече до България, където бозата много се „харчи“. „Кафеджии, механджии и дуганджии“ – първоначално в *миячките* села този ресор е приоритет на „динцарите“ (куцовласи, армъни), но с времето мияците го изземват. Като най-слабо популярни Смилянч посочва „търговци, индустриалци и рентиери“, както и „аргати или прости работници“ (Смильанић 1925: 71). За Лазарополе Трайчев посочва занаятите: дюлгерство, дърводелство, зографство, абаджийство (терзилък) и др. „Заминаването на местоупражнението“ на различни занаяти, според него, се нарича „гурбетчилък“ (тугоземяни⁴) и започва от ранна есен и трае до ранна пролет, а понякога с престой от една и повече години (Трайчев 1941: 95).

Що се отнася до печалбарските дестинации на *мияците*, за жителите на с. Лазарополе в миналото това са Солун, Серез, Драма, Кавала, Воден, Негуш, Енидже, Гумендже в България, та чак до Русия, а в настоящето (30-40-те години на XX в.) – Скопие, Ниш, Крагуевац, Белград, Сараево, Загреб и др. (Трайчев 1941: 95). За с. Гари дестинациите са България, Австрия, Русия, а за галичанци най-предпочитана посока е гр. Солун (за около 80 % от печалбарите). И подобно на техните съседи от областта Голо Бърдо (днес в Албания), които казват за своите гурбетчии, идващи от Солун: „Дойдоха си солунджиите“, в Галичник също е познато подобно назоваване на собствените им печалбари: „Изпращаме и посрещаме солунци“ (Вж. Огъановиќ-Лоноски 2004: 27). Съществува и емблематичен израз: „*Крив (къопав) мияк стига до Солун, а ако има две нозе – и на край света*“.⁵

По-различна е информацията за Галичник (по онова време град) от Г. Трайчев. Той съобщава, че годишно 800 мъже отиват на гурбетлък – от тях една трета са странстващи скотовъдци между Галичник и Солунско, една трета са млекари в Солун, България, Гърция, Румъния, Египет, а други са зидари, бояджии, иконописци и то главно в България и Румъния. Галичката околия изнася овце и овцевъдни продукти – масло и агнета за Солун, сирене за Битоля и Кичево, извара за Дебър и Албания, вълна и аби за Тетово, Призрен, Дебър, Битоля, Гостивар (Трайчев 1941: 100).

Печалбарството е свързано не само с календарния ритъм на пръсъствие и отсъствие на мъжете, но и с конкретна ритуалност при изпращане и посрещане на печалбарите. Подготовката за път започва няколко дни по-рано. Преди тръгването се прави обяд и цялата челяд сяда на трапезата в празнично облекло. При изпращането се гърми с пушка, печалбарят отива при иконата на семейния светец, за да „получи благословия“. Често присъства и свещеник, за да прочете молитва за добър път. При излизане върху печалбаря се изсипва жито, той рита пълна с вода стомна, закичва се с цветето „вратика“ (за да се върне) и с босилек. С капака на стомната взема сребърна пара, която слага в джоба си. Печалбарите се изпращат до определено място извън

³ Повече за конкретни иконописци и резбари, вж. Трайчев 1941: 48-57).

⁴ Чуждоземци

⁵ В Галичник се разказва история за местността *Тортеска краста* (скала, камък), свързана с галичанец-гурбетчия в Солун. *Тортеска краста* се намира в самия край на селото, изцяло камениста е, а отвъд нея е пропаст. Галичанец от тази махала на селото „на печалба“ си намира там жена. Искане от баща ѝ, а той показва чеиза на дъщеря си с думите: „Аз давам това, а ти какво имаш?“ Галичанецът отговорил: „Цялата *Тортеска краста* е моя!“ Бащата си мислел – кой знае какво е това, а то – камъняк! (Йованка Юрукоска; с. Галичник, 12.07.2014 г., зап. В. Тончева)

селото, там се прави общ обяд. Близките се разделят с плач и наричания. Изпращачите се връщат у дома с пъпки („гранчици“), които берат по пътя си и ги забождат на вратата на къщата. Тази вечер се готви бакърдан (подобно на качамак), за да се върне печалбарят с купчина пари. Очакването на вест от гурбетчиата е за „книга“ или „здрово и живо“ по нарочен човек, който обикаля печалбарите и те му поверяват своите писма и парите, предназначени за семействата на село. Връщат се от гурбет на групи, обикновено по занаяти. Ако печалбарят остане и през лятото в чужбина, той е „летувач“, ако не се върне, е „забегнат“. Някои от печалбарите започват да вземат и своите семейства там, където работват, което е една от причините за разселването на *миячките* села (Смильанић 1925: 67).

Печалбарството е фактор за специфичен режим на календарната и семейната обредност сред *мияците*. В публикации още от края на XIX в. се отбелязва, че в дебърските села сватбите стават около Илинден, Петровден или Богородица, „понеже мъжете от селата са повечето по чужбина, по работа, по майсторлук, и тогава се връщат по домовете. Всички сватби в едно село се правят в един ден“ (СБНУ 1890: 56). М. Арнаудов пише: „В Дебърско по някои села, всички сватби стават на Петровден, 29 юний; те траят шест дни: от два дни преди празника до третия ден след него. По други села на тоя край (Мала Река, 17 села) „свършуачките... и свадбите се праат во еден месец на сведено (свет ден), шо си го имаат: Илигден, Петровден или Богородица, чунки Рекалиите се поеке по тугиня, по работа по майсторлук, да тогай си идат дома. (...) Колкото сватби има в едно село, ще станат в един ден. Които момци пък се сгодят (свършат), те биват записани от свещеника по ред, за да бъдат в този ред до годината венчани.“ (Арнаудов 1931: 9). П. Христов пише същото за *мияците* в Западна Македония, „при които сватбите се правят само веднъж в годината, в деня на храмовия празник на селището (Петровден в Галичник и Тресонче; Илинден в Лазарополе⁶, Селце и Росоки, Св. Богородица е този ден в с. Гари, Вж. и Трайчев 1941: 113, Петровић 1931: 93), когато младите мъже се завръщат от *печалба* по родните си места. Ако годениците (*вереници*) не успеят да се венчаят на този ден, то те трябва да чакат цяла година, чак до следващия храмов празник...“ (Христов 2012: 197). Може да се каже, че годишният цикъл и връзката му с режима на семейната обредност е обърнат като интензивност заради гурбетчиите⁷.

Сватбата като традиция

Как е протичала традиционната сватба⁸, чието съхранено „копие“ днес е фестивалът? Реконструкцията на обреда е направена по разкази на Драгица Тодорова,

⁶ Йованка Юрукоска (род. 1930 г., живяла в Галичник до 1942 г., в Струмица 1942-1947 г., в Галичник 1947-1956 г., от тогава до днес живее в Скопие) изтъква разликите в деня за сватба в с. Галичник и в Лазарополе. Тя обаче подчертава, че има и общи моменти: „*Имат и близко, и со вас има близко – земањето е земање*“; с. Галичник, 12.07.2014 г., зап. В. Тончева. Повече за сватбата в Лазарополе вж. у Трайчев 1941: 183-202 – авторът твърди, че това описание отговаря на сватбата в целия рекански край с незначителни отклонения. Практически обаче разлики в селищните варианти има.

⁷ П. Христов съобщава не само за обърнатата интензивност на семейната обредност в гурбетчийските селища, но и за съществуване на локални варианти на календарна обредност поради гурбетите. Примерът е с. Вевчани, Западна Македония, където Спасовден се празнува три пъти (през май, септември и януари), като този в четвъртъка преди Атанасовден (31.01) е наричан „печалбарски“ Спасовден, защото завърналите се в селото от гурбет „в чужбина“ мъже посещават параклиса в планината, построен от и за тях (Христов 2012: 198).

⁸ Съзнателно в този текст са пропуснати предсватбените обичаи, свързани с избирането на младите и с обредността около годежа („свършачката“ в два етапа – „мала рока“ и „голема рока“), тъй като те днес вече не функционират и тяхното описание би било изцяло реконструирано, докато излагането на същинския сватбен обред (също в реконструиран вид) в случая е важно за сравнителния момент с фестивала, който се възприема като „наследяващ“ сватбената традиция от Галичник.

по баща Топузоска (род. 1936 г., напуснала Галичник през 1962 г., живее в Скопие) и Йованка Юрукоска (род. 1930 г., живяла в Галичник до 1942 г., в Струмица 1942-1947 г., в Галичник 1947-1956 г., от тогава до днес живее в Скопие)⁹, както и с опора в сръбски, български и македонски източници, в които сватбата от този регион е обект на различни наблюдения и изследвания. Всъщност спецификата на тази сватба е отбелязвана и от „външни“ автори, като например Олив Лодж, който разглеждайки сватбените обичаи от Тетовския регион, прави сравнение с Галичката сватба (Lodge 1935).

Сватбата започва около седмица преди Петровден, когато се колят животните за приготвяне на сватбената трапеза. Според Й. Юрукоска по същото време при момчето, но също и при момчето се носи папрат с обредната песен: „Девойко, мори, девойко, ке се делиш от майка и от татко“. Тази практика споменава и М. Арнаудов: „Една неделя преди сватбата в Дебърско бащата на момъка набира в гората папрат и постила зимника. Момите пеят тогава:

„Папрат е жива разделба,
От татка кя те отдели,
От майка кя те отдели,
От сестри кя те отдели,

И от сета мила роднина. (Арнаудов 1931: 11; Вж. и Огъановиќ-Лоноски 2004: 200; Църнушанов 1965: 355)

А девойко, цървено ябълко!
А девойко, а не жаловито!
Татко жалит, девойка не жалит,
Майка жалит, девойка не жалит,
Брака жалит, девойка не жалит...“ (Арнаудов 1931: 11)

В Дебърско дружките на момата не я оставят до сватбата да ношува сама, те обядват и вечерят с нея и тази практика се нарича „чуване свършена девойка“. Шест дни преди сватбата се прави „китене на кукята“¹⁰ – с набрани преди изгрев слънце билки и китки се плетат венци и се украсява къщата. Четири дни преди сватбата се бере папрат за постилане на пода на долния етаж/избата, където невестата ще „говее“. От папрата се прави и „колиба“, под която стоят и ношуват музикантите – нарича се „правене сеница“. К. Църнушанов допълва, че се бере не само папрат, но и явор и цитира Санда Гиновска на „галичко-реканско наречие“: „*От яворот правит сèница (кòлиба) за егюците*¹¹, *шо кя свърит, и шо кя тòпает.*“ (Църнушанов 1956: 355).

„Три дни преди сватбата сеят жени жито, като турят в решетото пръстена на невестата и босилек“, пише Арнаудов (Арнаудов 1931: 15). „Засяването“ на житото се прави от момиче с живи родители („да е майкото, таткино“), пее се обредна песен:

Цвилит коњ во гора зелена,
прашајте го зòшчо ми цвилит:
Дали цвилит за кара долама,
дали цвилит за срмен жамадан,
дали цвилит за брзана коња?
Нити цвилит за кара долама,
нити цвилит за срмен жамадан,
нити цвилит за брзана коња,
токо цвилит за убаво моме.
Цвилит коња во гора зелена,
прашајте го зòшчо ми цвилит:
Дал’ ми цвилит за нова поткова

⁹ с. Галичник, 12.07.2014 г., зап. В. Тончева

¹⁰ Къщата

¹¹ Циганите

Дал' ми цвилит за од перо седло
за од перо седло, за од свезда узда?
Ако цвилит за нова поткова,
сега ка го брго потковеме,
потковеме, брго подуздеме.
- Ни ми цвилит за нова поткова,
ни ми цвилит за од перо седло,
ни ми цвилит за од свезда узда,
ток цвилело за убаво моме!¹²

или

Ситној просо, црној око,
не стој спроти мене.
Изгорев за тебе,
како лен за вода,
босилек за роса.
Гори, лудо, гори
како лен за вода,
босилек за роса,
карафил за сенка. (Кличкова 1965: 115)

С това жито и в двете къщи се меси погача, наречена „свакя“, която в определени обредни моменти се „кърши“ – чупи се по познатия начин с борба за надделяване, за да се разбере у кой род ще е късметът и щастието. М. Арнаудов съобщава още, че и замесването на обредните хлябове се извършва от мома с живи родители. Тя прави три хляба от „чисто брашно, двата с украшения и кръст, нар. „свакя“, и един „колач“. Едната свакя и колачът се занасят на другия ден при момата, а другата остава у младоженеца и се предава вечерта на кума. Според П. Петровић в тези погачи се поставя сребърна пара, чието намиране носи късмет и щастие (Петровић 1931: 93), а според Кличкова в свакята се поставят пет сребърни парички, подредени на кръст. Пее се обредна песен:

Огреяла месечина по чесна търпенза,
Огреяла месечина куму на колено,
Не ми била месечина по чесна търпенза,

Ток ми била чесна свакя от бела пченица... (Арнаудов 1931: 15, Вж. и Църнушанов 1956: 356)

Друг тип песен цитира В. Кличкова, която е насочена конкретно към „месарията“ – момата, която замесва хляба:

Месаријо, таткова, мајкина,
месаријо, братова, сестрина,
месаријо, стринина, стрикова,
месаријо, од голема рода,
месаријо, тенка и висока,
месаријо, бела и црвена (Кличкова 1965: 118, Вж. и Църнушанов 1956: 356)

Този модел съществува и в шеговит вариант:

Месаријо, мечка растресена,
месаријо, гнидлива, вошлива,
месаријо, нокти несечени,
месаријо, коси нечешлани,
месаријо, глава немиена,
месаријо, таткова, мајкина,
месаријо, братова, сестрина,
месаријо, од голема рода (Кличкова 1965: 118-119, Вж. и Ястребов 1886: 426)

Петровић отбелязва антифонния начин на изпълняване на този тип ритуални песни – „песента неизменно се пее от две групи певци и то изглежда така, сякаш едните с песен питат нещо, а другите им отговарят“ (Петровић 1931: 93). Днес в

¹² Близка до тази песен е цитирана и от Ястребов (Ястребов 1886: 422).

традиционната сватба в Република Македонија погачата, наричана „сваќа“, се меси в събота вечер и в двете къщи – тази на младоженеца, и тази на булката (Жежелъ-Каличанин 2008: 29).

„Китене и носене на бравот“ се прави два дни преди сватбата – семейството на момчето носи при невестата накичен с трендафил овен и вино (в бъчви от двете страни на самара на магаре) (Кличкова 1965: 117-118). В същият ден тръгва „зовачка“ и трима побратими – „девери“ да канят гостите за сватбата (Кличкова 1965: 118, Вж. и Огњановиќ-Лоноски¹³ 2004: 75). Практически това е група от т. нар. „зоваче“ – хора от рода на момчето, които канят за сватбата момковите роднини, както и ги приканват да дойдат в същата вечер „на вода“¹⁴ (Петровиќ 1931: 92) с думите: „Да благословите да дойдете на вода, на редене байрак и на строй“ (Кличкова 1965: 118).

Два дни преди Петровден преди вечерното ходене „на вода“ се „кити“ или „реди“ байрак“ – украсява се сватбеното знаме с кръст, цветя, в някои случаи и ябълка. „Два дни до сватбата момиченце, което има баща и майка живи, е изпратено да набере от три градини цветя (трендафил, невен и босилек), и от тях се прави венец, който се привързва на върха на *байрака* при кръста. Байракът се изнася пред къщата или се забива над нея и там се остава да го виждат всички“ (Арnaudов 1931: 15). Тогава се гърми като знак за началото на сватбата. Традиционно байракът се е правел от червени тъкани, в чиято среда се пришива бял кръст (Петровиќ 1931: 92). Ритуалното действие е придружено с песни:

Стани, моме, здраво станала,
По ридови солнце огрејало,
По чардаци крстати бајраци,
Во дворови китени сватови. (Петровиќ 1931: 92)

Вариант:

Побратиме, пашини сејмене,
Бајрактаре, царев азнатаре,
бајрактаре, селски говедаре.
Стани, моме, здраво нестанало,
по ридови сл'нце огреало,
по чардаци крстатни бајраци,
по дворови китени сватови.¹⁵ (Кличкова 1965: 121)

При развиването на байрака се пее:

Израсле ми, порасле ми,
три сени јасени.
Не ми биле, не ми биле
три сени јасени,
ток ми биле, ток ми биле
до три побратими. (и т.н.) (Кличкова 1965: 120, Вж. и Църнушанов 1956: 355)

Израсол ми строк босилек,
со многу парови – (гранки).
Не ми било строк босилек
со многу парои,
ток ми било млад неженет,
татково, мајково,

¹³ Огњановиќ-Лоноски живее между 1870 г. и 1941 г. Роден е в Галичник, професор е в Скопската учителска школа. Ръкописът на неговата книга е готов още през 1939 г., авторът две години търси финансиране, но не успява да намери и почива преди да успее да го издаде. Наследниците му го съхраняват и едва през 2004 г. го издават.

¹⁴ Петровиќ отбелязва, че в началото на 30-те години на XX в. „на вода“ ходи и младоженецът, но в миналото това не е било така (Петровиќ 1931: 92).

¹⁵ Тези песни са нотирани от Манойлович, Приложение, мелодии 1-9 (Манойловиќ 1926).

братоо, сестрино,
стриково, стринино,
вујково, вујнино,
од голема рода.¹⁶ (Кличкова 1965: 120)

След приготвянето на байрака се посрещат „топаните“ – „пристиганье на свирачите“. Музиката, с която се озвучава сватбата, е съчетание на зурни и тъпани, днес в различно съотношение, но по традиция две зурни и два тъпана, а музикантите в миналото най-често са цигани от Дебър, Дебърско, Гостивар или Кичево (Петровић 1931: 92; Кличкова 1965: 121). Музикантите засвирват от далече „езгия“¹⁷ – „мане“, а сватбарите – по-младият сват, побратимите на момчето, момите и др. – излизат да ги посрещат. Това е моментът на ритуално изиграване на първото хоро – „Свекървиното“. Води го свекървата в пълно мълчание с погачата „свакя“ в сито на главата си, с бъклица вино в ръка и с пишовите на сина си, затъкнати в пояса. Видът на това хоро е „Лесното“ (Кличкова 1965: 123). Следват още две обредни хора: „Ситното“, водено от младоженеца, и „Тежкото“ – мъжко хоро, типично за *Миячието* в Западна Македония.

Следва ритуалът „иденье (оденье) на вода“. „*Пред сватбата най-голёмата вёселба за млáди и стари ѝе одёйнето на вода – ёден ден пред сватбата*“ (Църнушанов 1956: 355). След смрачаване музикантите и шествието от девери и момичета отиват със запалена „бòрина“ (парчета дърво от дънера и корените на бор, съдържащи борова смола, които се раздават на всички присъстващи от специален човек от момковия род – „служач“) да вземат невестата от дома ѝ. Специална мелодия изпълняват зурнаджиите „Тръгна мома за вода“ и „езгия“ (Кличкова 1965: 123).

От дома ѝ девойката е извеждана и пазена от две момичета от нейния род – да не я види момчето. Облечена е все още в моминско облекло с покрита глава, и донякъде лице. При извеждането ѝ се пее песен:

Веној, моме, тенко и високо,
ти да земиш стребрени ибрици,
та да поеш на Дунав на вода...¹⁸ и т.н. (Кличкова 1965: 123)

С два „ибрика“¹⁹ (бакъра) тя отива за вода на три различни чешми. *Упия, Аврамиче, Николиче* са само някои от чешмите в селото, а те са всъщност много повече. Смиляннич посочва имена като *Вичиниче, Чудула, Митров Клаенец, Црвени Брегови, Кауджеровица* и др., като *Упия* е „зборно“ място за наливане на вода (поради разположението ѝ в центъра на селото) (Смиљанић 1925: 91). Арнаулов описва любопитни детайли около този ритуал: „Едно от момичетата (с живи родители) върви край нея и после взима мълчейки²⁰ вода от трите кладенци в устата си, която, като се върнат дома, пуска в двете стомни на годеницата. После то изтичва в градината, откъсва трендафил, невен и босилек и ги туря в стомните, заедно с една стара пара. От тая вода годеницата си мие главата“ (Арнаулов 1931: 18). Действително с тази вода невестата си измива главата преди сватбата, нарича се „последно майкино миенье“. Църнушанов споменава и за малко момче, което върви преди невестата, носи малко „*гюгумче*“ (съд за вода) и мълчи (Църнушанов 1956: 355). Връщането от чешмите е винаги по друг, различен път²¹, придружено е също от обредна песен:

Чекај, татко, студена водица,
Чекајеки на порто заспало:

¹⁶ Сходен песенен текст е публикуван от Ястребов (Ястребов 1886: 425).

¹⁷ Импровизационна инструментална мелодия, най-често безмензурна.

¹⁸ Подобна песен Вж.у Ястребов 1886: 430.

¹⁹ Според Санда Гиновска, записана от К. Църнушанов, са две „*гюгумчина*“ (Църнушанов 1956: 355).

²⁰ Кличкова пише, че това мълчание е „за да мълчат душманите“ (Кличкова 1965: 125).

²¹ Това отбелязват почти всички автори (Вж. Кличкова 1965, Јанковић 1948 и др.).

Оволку је од ќерка одмена.
Нити моме, ни студена вода.
Чекај, мајко, студена водица,
Чекајеќи на порто заспало:
Оволку је од ќерка одмена.
Нити моме, ни студена вода.
Чекај, брате, студена водица,
... и т.н. со ред (Огњановиќ-Лоноски 2004: 201, Вж. и Кличкова 1965: 127,
Църнушанов 1956: 355)

Църнушанов отбелязва едновременното свирене и на зурните и тџпаните заедно с обредната песен. Мелодията, която се изпълнява в този момент, е от песента:

Тџрна моме на вода,
Со две стомни шарени,
Оф аман, аман... и т.н. (Църнушанов 1956: 355)²²

След това невестата се прибира в дома си, където младите играят хоро около огън, запален за „машала“ (за хубаво), а при момчето се прави трапеза, която винаги е постна (заради Петровия пост). Според Кличкова в тази вечер се прави „пеене на свакята“, т.е. на обредните хлябове, приготвени и в двата дома – на момчето и на момичето. Песента „Огреала месечина по чесна трапеза“ е посочена от авторката като изпълнявана именно в този момент, както и друг образец:

Дал немаше, сваќе мори,
една скрупца солца,
да посолиш, сваќе мори,
ова чесна сваќа?
Дал немаше, сваќе мори,
една шкорка дрвца,
да испечеш, сваќе мори,
ова чесна сваќа? (Кличкова 1965: 128).

След като се „пее“ на „сваките“, те се чупят, като целта е всеки да вземе по-голямо парче за късмет и щастие, както и да намери паричка.

В деня преди Петровден преди изгрев слънце се „кити карта“ – украсява се бџклицата с трендафил, други цветя и нанизани на червен конец златни парички. „Китенето“ отново е придружено с песни:

Ран босилек, бел босилек во тора венеет,
де појдите, прашајте го зошчо ми венеет:
„Дал венеет, дал венеет за вино црвено?
Дал венеет, дал венеет за љута ракија?“ и т.н.

Или

Ој ливадо, зелена ливадо,
ја те сеав, ја те сеав,
цвеќе и босилек,
ти излезе, ти излезе,

чичек и коприва. (се мисли на невестата) и т.н. (Кличкова 1965: 129)

С тази накитена бџклица деверът трџгва сутринта като „зовач“, за да кани роднини и приятели за „по невеста“, „за на строй“ – за вземане на невестата. По това време в дома на момчето се вият венци с песен:

Нели ти реков, девојко:
„Не сади, вади цвеќиња,
крај потот има градина.
Крај неа врвит сејмени,
и лудо младо сејменче,

²² Подобен текст посочва Църнушанов за песен, която се изпълнява при ходене за вода сутринта след първата брачна нош:

Киниса моме на вода,
со два ибрика шарени. (Църнушанов 1956: 359)

от коња си се наведе,

от корен цвеќе искина... и т.н. (Кличкова 1965: 130-131)

Паралелно под звуците на обредна песен се приготвя и постелята за младоженците – нарежда се папрат на пода на приземния етаж/избата, отгоре рогозки и най-отгоре кози постели „мугафчета“ и овчи кожи. Възглавницата също е пълна с папрат, а под нея се поставя босилек, стрък зелка (от разсад, но непресаждан), царевица, стара пара от чисто сребро. Постелята се напръсква с „кръстена“ вода (в която са измити кръстчета) и никой няма право да влиза в избата (за предпазване от лоши очи и уроки). Дори в момента, когато се отива за невестата, е особено важно някой да остане да пази постелята (сестра или близко роднинско момиче на младоженеца).

В подготовката на младоженеца се включва и обличането му с нова премяна – „зетовското руво“, което се поръчва и шие специално за случая²³. То се отличава по белите „бечви“ (потури), в пояса се поставя трендафил, невен, „копиден (копидан)“²⁴, а около капата – червен копринен конец от чиста свила с нанизани златни парички, по което се познава, че момчето е младоженец. Докато момъкът се облича, девойките пеят:

Мили татко, мило ти се молам,

Сабери си верни побратими,

Ѓе одимо во Будима града,

Да земамо Будимка девојка. (Петровић 1931: 94)

или

„Јуначе, јуначе, свилено гајтанче,

кој те свило, кој те редило,

кој ти редило теа ситно руво?“

„Ме свило мој мили татко,

ме редило милами мајка,

ме променила милами сестра.“ (Кличкова 1965: 132)

„А јуначе, китка босилкова,

кој те кити, кој те изнакити?“

„Имам татко, коња ми купио,

имам мајка, руво ми правило,

имам браќа, коња ми седлале (китиле)

имам сестри, тие ме китиле (токмиле) (Кличкова 1965: 132, Вж. и Ястребов 1866: 438)

Следващото ритуално действие е „канене на мъртвите“. След като се облече с новата си премяна в сватбениот ден, младоженецот²⁵ отива на гробишта, за да земе „џин“ – разрешение (тур.) от починалите си близки. Този момент е веројатно отзвук от архаичните представи за предците, чиято благословия треба да се получи. Освен ритуалниот карактер на действието, то е силно емоционално, особено в случаите, когато зетот има починал многу близък човек (татко, мајка). Покланяјќи се трикратно, тој пали свец или кандило и изговара обредни думи: „Мајко, татко, аз ще се жена, искам „џин“ от вас. Елате ми на сватба!“ Кличкова предлага по-разширен вариант на обредната покана:

„Еве свадба ќе правиме,

без тебе татко, жала и плача,

²³ Когато се шие облеклото за зетя, от по-стар мжж от кшцата се дава и среброт на „кувендџија“, за да се изработят накитите за невестата. В миналото среброт се е ковало в близкото село Битуше, в Дебър или в Скопие, кдето имало по-добри мајстори.

²⁴ *Susclamen hederifolium* – народни наименования: бутурче, боторче, бужурче, ботурче, бутурка, дива циклама, есенна циклама, голопитник, дрявка, картофел, кралевина, кралско цвете, копитник, копидан, любика, любичица, милогледка, свински хляб, скреж, теменуга.

²⁵ Според някои автори сшцото ритуално действие се извршва и от момичето в петъчен ден преди сватбата.

шчо не си со мене да ми заличи софрата,
да ми заличи софрата, да ми пречекаш родниње,
родниње и пријатели твои и мои.
Прости ми татко ја ка се жена,
остани радосен шчо те посетив,
шчо те посетив, шчо те послагав.²⁶ (Кличкова 1965: 134)

В дървена бѣклица се носи ракия, с която се черпят дошлите близки от рода и се раздават бонбони, леблебия и др. Преди връщане се прелива три пъти гроба с вино. Когато младоженецът ходи на гробища, той е придружен от „топаните“ – от зурните и тъпаните, които свирят както по пътя, така и на самия гроб – жална мелодия. Огњановиќ-Лоноски отбелязва, че музикантите „свирят и тупат много жалостно и тази церемония пари и сърцето, и душата“ (Огњановиќ-Лоноски 2004: 75). Информација за свирене на музикантите на гроба дава и Петровиќ (Петровиќ 1931: 93). Б. Джимревски дори посвещава отделна статия на „каненето на мъртвите“ в Галичката сватба, в която публикува нотирани зурнаджийски мелодии. В неја тој поставя въпроса – ако всички моменти в сватбата са свързани с обредна песен, защо не съществува такава песен с мелодия и стих, с която да се канят мъртвите? Хипотезата на автора е, че обредната песен „посредством текста като музикално-поетическа форма ни открива семантично-магично и апотропейно съдържание, което е ясно и разбираемо за присъстващите. Съдържанието на инструменталната музика не е прецизно дефинирано, това е „песен без думи“, но музикалният инструмент притежава силата по индиректен начин на пренася чувствата и поръките в обрета ‘канене на мъртвите’“ (Димревски 2001: 531). Джимревски изтъква съзнателното вярване у народа, че непосредствената комуникација между живите и умрелите се осъществява чрез интерзвукова връзка с помощта на музикалните инструменти. Може обаче и да се допусне, че практиката със свиренето на зурни на гробища е по-късно наложила се в обрета, поради веројатната по-късна употреба на инструментите в сватбата.

Следва важниот обреден момент за брѣсненето на младоженеца – „бричене на зетот“²⁷. В. Кличкова съобщава, че до началото на 30-те години на XX в. момчетата изобщо не са се брѣснели преди сватбата – това е първото ритуално брѣснене в живота им (то е показателно и за ранната възраст за женене). Ритуалното разделяне на момчето от семејството му се изразява в целуване на ръка на родителите и близките му, дори в ритуален плач (Вж. Огњановиќ-Лоноски 2004: 79). Под звука на обредна песен, а днес едновременно със зурните, „бербер“ (брѣснар), кумът, „старейкото“ или побратим с живи родители (Арнаулов 1931: 19) брѣснат младоженеца. Две момичета от неговиот род (също с живи родители) държат кърпа под брадата му, в която присъстващите хвърлят пари, бонбони, леблебия. По това време звучи обредна песен:

Отклони се од мајка, од татко,
приклони се кон млада невеста. (Кличкова 1965: 134)

Пејат му също: „Некет зето бербер да го бричит, дур да земит от татка (мајка, брата, сестра) прощене“ (Арнаулов 1931: 19; Петровиќ 1931: 94; Џѣрнушанов 1956: 356; по-дълг текст Вж. у Кличкова 1965: 135). Вариант на тази песен е:

Бербер го зетот бричеше,
сестра му коси берее,
во бела риза клавае,
в девојкин ковчег редее.
Бербери зета бричеше,
мајка му риза држеше,

²⁶ Ето, сватба ще правим, без теб, татко, жаля и плача, че не си с мен да ми разхубавиш софрата, да ми посрещнеш роднините, роднините и приятели твои и мои. Прости ми, татко, аз ще се жена, остани радосен, че те посетих, че те посетих, че те уважих.

²⁷ За брѣсненето на младоженеца вж. и Иванова 1984: 81-84.

сестра му коса береше,
в девојкин ковчег редеше
браќа му коња (ковее) седлае,
јунака ми го токмее. (Кличкова 1965: 135-136)

Брџнат го прво от дясната страна, след това от лявата, а накрая го мият с вино.
Онези, от които се иска прошка, отговарят с песен:

Просто да ти је, синко ле, од мене и од Господа.
Од Бога ти врнало, од земља ти никнало! (Петровић 1931: 94)

Освен, че може да участва в брџненето на младоженеца, обредното лице „старейко“ (близък роднина на младоженеца) има своята роля в сватбата в с. Галичник – „помощник“ е в определени моменти (например подава ръка на невестата като слиза от коня), „откупува“ невестата при вземането от дома ѝ – плаща със сребърни накити и пари, съветва младите преди първата брачна нощ и ги учи какво трябва да правят и т.н.

„Одене по невеста“ или „на строй“ се нарича вземането на невестата²⁸. Преди обаче сватовете да тръгнат се сваля сватбеното знаме – „байрака“, изиграва се с него едно хоро и роднините на момчето се качват на конете. В това време младоженецът отново се прощава с близките си, а майка му го напръсква със светена вода. Пеят му песни:

Просто да ми тие, синко ле,
од бога би ти врнало,
од земја би ти никнало.

или
Сите сватови јафнае,
зетот го нема да јафнет и-и!
Од татка земат прошчење и-и!
„Просто да ти је синко ле,

од мене и од господата и-и!“ и т.н. (Кличкова 1965: 136; Вж. и Ястребов 1886: 436)

Под звуците на зурни и тъпани шествието, начело със свекъра, свекървата (по пътя свекървата носи котле вино, в което има босилек и няколко ечемичени зърна) и зетя на кон, ритуално отива в дома на момичето. Едновременно с това звучи и обредна песен, с която ритуално се взема прошка от близките:

Сите сватои яхнае,
Зетот го нема да яхнет,
От татка земат прошчене:
Просто да ти е, синко ле,

От мене и от Господа. (Арнаулов 1931: 20)

Арнаулов отбелязва, че „малко по-рано изпращат три коня – един добре оседлан за невестата и други два самарлии за *прикетото ѝ* (чеиза ѝ). Сватовете вървят напред (свекърът носа погачата „сваќа“), сватиците след тях, и по средата зетът между побратимите, на чийто кон се връзва чесън (на опашката) с апотропейна функция (Петровић 1931: 98). „Зетът в Дебърско е препасан с силах²⁹ и обрџен с два медни пищови, над които има босилева китка; сватовете, с байрака напред, гърмят по пътя с пушки и пищови, а тъпаните и свирките бият и свирят непрекъснато“ (Арнаулов 1931: 19).

Друго сведение, дадено и от М. Арнаулов, от В. Кличкова и от К. Църнушанов, е свързано с обредния персонаж „*мушкулджия/мушкулджия*“ или „*утърчник*“. Той върви непосредствено след зетя на кон, от средата на пътя избързва и играе ролята на „вестоносец“ в дома на момичето. В Пиринския край съществува същият персонаж,

²⁸ Както на цялото българско етническо землище, така и в Галичник, сватбеното шествие отива по един път, а се връща по друг път, за да не се върне невестата в дома си „по причина на зетџова смърт“. Петровић пише, че когато се ходи „на вода“, на гробища, за невестата и на венчаване шествието не трябва да се връща по същия (Петровић 1931: 98). За венчаването това отбелязва и Кличкова.

²⁹ Кожен пояс, в който има прегради за оръжие.

който се нарича „доброгласник, отрѣчник, притѣрчник“ (Георгиева 1980: 402). Църнушанов го съобщава и като „абѣржия“. На този персонаж е посветена и специална обредна песен:

Мушчуджија, голем абѣржија!
Шо засени девојчини дворје?
Шо ујади девојчини татко?
Шо расплака девојчина мајка?

(... и така за браќата, сестрите и сета мила родбина) (Огњановиќ-Лоноски 2004: 205, Вж. и Кличкова 1965: 141; Арнаудов 1931: 20-21)

При пристигането си „мушчуджията“ подава плоска вино и печена овнешка плешка на брата на момата, който му връща същото и един самун хляб. Според Църнушанов „абѣржията“ носи само вино в „карта“ (дървена бѣклица) и малко хлебче, наричано „пепѣлявче“ (Църнушанов 1956: 356). Даряват „мушчуджията“ с бяла риза, която връзват на гривата на коня. Едновременно с това се шегуват с него – в торбата или джобовите му слакат чушки, лук, коте и др. (Вж. и Кличкова 1965: 141). Той взема даровете си и бърза назад да посрещне сватозете, на които подава виното, а плешката запазва за невестата. В този момент момите пеят – „Плачи, моме, да би онемело...“ (Арнаудов 1931: 20-21).

При влизане на стройниците и зетя в дома на невестата най-близките роднини на невестата ги посрещат с песни:

Побратими пилци, поклопени,
бајрактаре, царев говедаре,
бајрактаре, селски говедаре,
бајрактаре, царев азнатаре,
бајрак ти е в лепушки закопан. (Кличкова 1965: 142, вж. и Църнушанов 1956: 357)

или

Јунак девојке говори:

„Ајде моме, да си одиме.“

„Оди си, оди, лудо ле,

тебе ти време минало,

а мене кова уште не дошло... и т.н. (Кличкова 1965: 142)

Поздравяват се с думите: „Аирлия да ни е, да ни се вечни младите.“ По информација на М. Арнаудов песента, която се пее при посрещането, е следната:

Шо си дошол, тугъо-земянине?

Ал си дошол оро да играем?

Ал си дошол камен да фѣрламе?

Ал си дошол вино да пиеме?

Не су дошол оро да играме!

Не су дошол камен да фѣрламе!

Не су дошол вино да пиеме!

Ток су дошол по хубаво моме! (Арнаудов 1931: 20-21, Вж. вариант у Кличкова 1965: 144-145)

Моминият баща посреща зетя с чаша вино, а той му целува рѣка, целува рѣка и на собствения си баща, напива чашата, връща ја на моминия брат, а той ја носи на невестата в избата и ја да пие. Всушност првото поздравяване на младоженеца е с шуреја (братѣт на момичето), на когото подарява риза, а момите пеят:

Редом по редом сватови,

оставите зетот поваму,

кавга имам со него,

зашчо на ветво џубето,

зашчо на ветво футата,

зашчо на ветво филари. (Кличкова 1965: 142, 144)

Към 20-30-те години на XX в. тази риза е била „китена“ с червена вълнена прежда, с каквато са се китили и рѣкавите на невестинската „говеалска кошула“ (риза

за говеене), която днес се купува. Докато се извършва този ритуал момите честитят ризата на шурея:

Честита риза јуначе,
шчо ти девојка китила,
сонок на свеќа седела,
зетоска риза китила,
со нејзините другачки. (Кличкова 1965: 144)

Зетът изважда јабълка с три сребърни пари (или с една паричка) и ги дава на брата на невестата, който му я връща също с парички. Шуреят застава до зетя и поздравява с него роднините, сипвайки му вино. Момчето отпива трикратно, след което черпи всички гости и целува на всеки също три пъти ръка, докато с лявата ръка му подава вино. Девојките пеят тази и други песни (Вж. Кличкова 1965: 144-145):

Јуначе море јуначе,
убаво цаливај роката,
да не устраиш татка ти,
да не устраиш мајка ти,
да не устраиш брата ти,
да не устраиш сестра ти,
да не устраиш рода ти. (Кличкова 1965: 144)

Зетът си тръгва с побратимите, а сватовете седат на чардака или в стая на приготвена предварително трапеза.

В същото време още преди сватовете да са влезли в дома, невестата наблюдава скришом през пръстен през прозорец младоженеца (той не трябва да я види) с обредните думи: „*Низ пръстен те гледа, во срџце те носа*“ – така звучи тази фраза днес. Кличкова цитира „магичните думи“ като: „*Из прстен те гледа, в срџце да ти влиза*“ („*Низ пръстен те гледа, во срџце ми влагаиш*“, Църнушанов 1956: 357) – целта е той да я обича и да се разбират в бъдещия си живот. Петровиќ също пише за гледане „през пръстен“ на момъка от девојката, за да ѝ бъде верен (Петровиќ 1931: 98). Според М. Арнаудов тя гледа от клета (долният етаж на къщата, избата) обаче през сито, за да бъде младоженецът сит от нея (Арнаудов 1931: 20).

Сватовете, дошли за невестата, носят погачата „сваќа“ и в този момент се прави „менување“ – двата рода си разменят обредните хлябове. Погачите се покриват с риза или кърпа, върху която свекърът поставя сребърни пафти, пръстен, наниз, колан, низалка (тази част от невестинската носия, която представлява наниз от монети и се слага около кръста), игла за невестата и др. (Огњановиќ-Лоноски 2004: 75; Кличкова 1965: 147). Следва отново „кършене на сваќата“ – чупене на погачата. Това се прави от двама човека, които са по-близки роднини на момчето и момичето, а след това разчупена на по-малки парчета се раздава на всички присъстващи. По това време се пее:

„Или ела бела биљке,
или ка ти дојда.“
И да дојдеш, бел босилчец,
коде ќе ме наеш? И-----и?“ и т. н. (Кличкова 1965: 147-148)

При първото извеждане на невестата тя е в най-хубавото си моминско облекло, целува ръка на свекър и свекърва и на всички от момковия род. Пеят се обредни песни като например:

Строј строевала девојка,
на златен прстен излагат,
свекру си рока целива.
Свекор ја дар дарувало,
една илија стамболска³⁰,
и таа беше зајмена.

³⁰ Златна монета – лира

Едно мисирско петаче³¹,
и теа беше зајмене. (Кличкова 1965: 148-149)
След като невестата мине по цялата прапеза, я връщат в избата, за да я облекат в невестинско облекло (Огњановиќ-Лоноски 2004: 75), като по това време обредната песен е:

Стани, куме, не раздавај многу,
доста пиевте вино и ракија,
не е овде поле Косоврашко.
Стани, куме, не раздавај многу,
девојка е со тнока кошула,
девојка е со венец на главе,
девојка е со дуљак на главе и др.

или

Кума ти е под црвен дулак,
кума ти е под зелен венец.
Стани, куме, не раздавај многу,
доста крева грнци со две роци,
доста пивте вино и ракија.
Не е овде Косоврашко Поле,
ток се овде галички брегови.
Девојка е во тнока кошула,

Девојка е со киска на чело. (Кличкова 1965: 149)

„Баштата на зетя подава на моминия баша „дувака“³² от червено платно и венец от цветя за невестата и тя се кичи в зимника като закрива лицето си да не се вижда“ (Арнаулов 1931: 21). Обличането на невестата в „гувеалска“ премяна („невестинска руба“) се прави от най-близък роднина, като тя прави трикратно жест сякаш отказва да се облече. Особено важна е т. нар. „тнока кошула“ – ризата, която се облича най-отдолу, ушита специално за сватбения ден и скроена по-широка и дълга, за да прикрива невестата при качването ѝ на коня. И този момент е придружен с песен, чието съдържание маркира именно трудната „раздяла“ на момичето с невестинството:

„Чини жеф, баш девојко,
на тнока кошула.“

„Чинав, чинав, мој другачки,
ама фајде немаг.“

„Чини жеф, баш девојко,
на срмени елек.“

„Чинав, чинав, мој другачки,

ама фајде немаг.“ (и т.н.) (Кличкова 1965: 150, вж. и Църнушанов 1956: 357)

или трудната раздяла от своя род:

Израсла елфа, дорасла, во таткови си кледови,
во таткови си кледови, во мајкини си дворови.

Од корење се корнеше, а од врше се клањаше.

Не может да се поклонит, од таткови си јадови,

од таткови си јадови, од мајкини си страмови. (и т.н.) (Кличкова 1965: 151, вариант у Ястребов 1886: 443)

Вариант:

Израсла елха дорасла,
Во таткови си кледови,
Во мајкити си дворови,
От корен се корнеше
А от ворше се кланяше.

³¹ Споменаването на египетската монета в песента се дължи на факта, че галичанци са ходили „на печалба“ в Египет.

³² Дувак, дулак – булото

Не можит да се поклонит
От таткови си ядове,
За свекрови си атери... (Арнаудов 1931: 22)

- Нел обърни се, девојко,
Коде си расла, порасла,
Коде си левен одела,
Коде си капа носила,
Коде си каар не брала!
- Другачки верни неверни,
Не можа да се обзърна,
Свекор ми свеќа пред мене,
Синжир девери по мене! (Арнаудов 1931: 22)

Вариант:

Збогум, со здравје, девојко.
До коде думаш да одиш?
Нел' обрни се, девојко,
Коде си расло, порасло,
Коде си капа носила,
Коде си невен косила. (Огњановиќ-Лоноски 2004: 205, вариант вж. и у Кличкова 1965: 156)

Татко ти дошол до тебе, девојко,
повеќе жалит од тебе.
Мајка ти дошла при тебе, девојко,
Повеќе жалит мори од (за) тебе. (и т.н) (Кличкова 1965: 152)

Това е и моментът, в който бащата на невестата слага в торбата на бащата на момчето хляб, за да вечерят с него младоженците. (Арнаудов 1931: 21). Междувременно по-стариот девер чука на вратата на невестата, но отвътре брат ѝ и жените, които са ја пременяли, отговарят, че искат „1000 сребърни пари“ („иляди, иляди“) – разиграва се пазарене и откупване (Арнаудов 1931: 21-22, Църнушанов 1956: 357).

Невестата излиза от дома си в невестинската булчинска премяна, изврџа се и се кланя три пџти на къщата, като дружките ѝ ја испращат с плач и „сватовски“ песни на раздяла (Огњановиќ-Лоноски 2004: 77):

Черешна се от корен корнеше,
Девојка се от рода делеше,
И от рода, и от мили татка,
И от татка, и от мила мајка,
И от братя, и от мили сестри.

Остани збогом бре милиот татко,
Седи со здраве,
Јас ќе си одам, бре милиот татко,
При други татко... (Арнаудов 1931: 20)

Едновремено с това се изнася невестинскиот чеиз в сандџци („ковчези“), като се пази да не се допрат до земята, а направо ги качват на конете – за да не се върне невестата обратно в бащиния си дом. Момите пеят отново за раздялата на момата с близките ѝ:

Девојко, мори, девојко,
ковчек е жива разделба, и-и!
Ковчек е жива разделба,
от татка ка те оделит, и-и!
Од татка ка те оделит,

од мајка ка те одделил, и-и!

Од мајка ка те одделил,

и од сета мила роднина, и-и! (Кличкова 1965: 152, Вж. и Ястребов 1886: 424)

Братът на невестата я качва на кон (доведен от мъжко дете) като я крият от погледите на присъстващите с „мутафче“ (козя черга) (Огъановиќ-Лоноски 2004: 77), а свекърът хвърля през нея няколко стари пари, захарчета, леблебия, които децата събират – за да са плодни и берекетни младоженците. След това той връзва коня на невестата за своя кон и всички го поздравяват „Честита снаха и вечна, дай Боже“.

Изпращат невестата към новия ѝ дом с песен: „Кае си тръгнала, девојко мори, да оиш...“ или:

Опрости се, мила ќерко,

од твојот мил татко.

Опрости се, мила ќерко,

од твојата мила мајка... и т.н.

Шир, шири се, мајко моја,
на моето место.

Ти мислеше, мајко, моја,

зар девојка ка стоја.

Ти велеше, мајко моја:

„Ќерко, препеке моја.“ и т.н. (Кличкова 1965: 157, вариант у Ястребов 1886: 432)

Моминият баща изпраща с рода си булката до средата на пътя, отново следва прощаване, при което тя целува ръка на всички, те я даряват с пари, пее се „жална“ песен за това последно сбогување с нај-блиските роднини:

Доједе облак, голем се засени,

ми засени девојкини двори,

ми ујади девојкини татко,

ми расплака девојкина мајка,

ми расплака девојкини браќа,

ми расплака девојкини сестри,

ми ујади сета мила рода. (Кличкова 1965: 158)

След тово моминските роднини си тръгват обратно с песен:

Честа горо, честа да се обзоруваш.

Често да ме татко посакува за студена вода.

Често да ме мајка посакува за бела промена.

Често да ме браќа посакуват за руво токмење.

Често да ме стрико посакува за студена вода... и т.н. (Кличкова 1965: 159)

По пътя невестата се „кланя“ на всички познати хора, които среща (това поведение се отнася и за пътя до църквата за венчавка). Още преди да е пристигнала, в дома на момчето се пее специална песен за свекървата, чийто текст според Џованка Јурукоска е следниот: „*Чив, свекърво, чив да се бориш, син ти носи еребица. Чив да се борите кой е по-як – ти или тая.*“. Огъановиќ-Лоноски публикува пълниот текст на песента:

Радувај се, јунакова мајко,

Радувај се.

Син ти идет како сиви сокол,

Син ти идет.

Снаја носит како еребица

Снаја носит.

В роци доржит бела цепеница

В роци носит.

Чик, свекрво, чик да се бориме,

Чик, свекрво!

Која више, која понајвише?

Која више?

Врти плешчи, стара воперице³³!
Врти плешчи. (Огњановиќ-Лоноски 2004: 206, варианти у Църнушанов 1956: 357 и Кличкова 1965: 160)

Посреща я свекървата и това е отразено също в текста на обредна песен:

Добре ни дошла, невесто,
С добра нога в куќава!
Добор ми ризик имала,

С берикет и убавина! (Арнаудов 1931: 25, вариант у Кличкова 1965: 160)

Свекървата излиза на прага с хляб в сито, поставено на главата ѝ, с чаша вино в дясната ръка (или котле с вино)³⁴ и с пишовите на сина си на пояс. Днес в Република Македонија все още има региони, в които свекървата с погача, поставена в сито върху главата си, заиграва хоро, но това се случва на веселбата при момчето, която се нарича „кумова вечер“, (Жежел-Каличанин 2008: 30). В. Жекова детално разглежда семантиката на ситото като особено важен елемент в традиционната сватба и извежда неговите женски и фертилни значенија (Жекова 2012: 65-66).

Свекървата мълчи на прага, „догдето старијат побратим свали невестата от коня“ (Арнаудов 1931: 25). Преди слизането ѝ свекървата я обикаља трикратно, рџи я с пшеница и я „тупва“ с погачата по главата с думите: „Жити лебо, да ме слушаш!“ (Жив да ти е хлябът, да ме слушаш). Тя трикратно се опитва да ѝ сложи јузда (за кон), а невестата се дърпа, накрај ѝ поставя „капата“ на мџа ѝ³⁵ (Огњановиќ-Лоноски 2004: 77-78). „Символ, че вече принаѓлежи на мџа си“ (Ѓ. Јурукоска). Арнаудов го описва така: „Един побратим свала феса от главата на момчето и јуздата от коня му и ги туря на главата на невестата. Тя ги държи така неколку време, после ги свала“ (Арнаудов 1931: 25). Църнушанов цитира Санда Гиновска: „*Ј кладает на невестата кечето на мџот и јздата на кџот. Тај климат со глава и неќет.*“ (Църнушанов 1956: 357). В Југозападна Бџлгария е известно *запрягането на невестата или младоженците*, преди да вљзат в дома. Вџв Велешко изваѓдат „оглавата“ (вџжето, с което водят коня), слагат я на шията на невестата, момчето поема вџжето и я повежда (СБНУ 1895: 35). В Кюстендилско свекървата слага на врата на невестата конска јузда и я „шета“ (разхожда) из кџци, за да се поведе по нейните кола вџв всичко (СБНУ 1918: 115).

Невестата стџпва на килим („мугафче“) до кџщата: пази се да не стџпи на гола земя (Огњановиќ-Лоноски 2004: 77-78). В кџщата я вџвеждаат побратимият и старата зџлва (прекращва прага с десниј си крак³⁶ и се покланя три пџти). В това време зетџт се крие зад вратата и я прџска с вода, за да я стресне – да бџде здрава и весела. Вџтре в дома невестата треба да пипне окачената там верига, да земе момченце на коленете си и да го дари с кџрпа. Свекървата или жената на побратим я води кџм „мешарката“ (нощвите) да замеси малко хляб, като ѝ подава сито и „сукало да засучи“ (точилка да разточи) до три пџти като я удря с главата о тланика (лавичата над огнището) (Огњановиќ-Лоноски 2004: 77-78). Момите пејат песен:

Умеала невестата погача да месит,
Умеала невестата печив (баница) да сучит

Умеала невестата свекор да послужит... (Арнаудов 1931: 25; варианти у Църнушанов 1956: 357, Кличкова 1965: 163, Огњановиќ-Лоноски 2004: 165)

³³ Вампирица

³⁴ Редица автори отбелязват, че свекървата в устата си държи вода.

³⁵ Според Петровиќ действието с јуздата и капата се извџршва не от невестата, от „младоженините зетове“, а самата свекџрва трикратно се удря „глава о глава“ с невестата, след което се вџрща в дома сџс ситото и погачата на глава, земе килим и го постила пред кџщата, за да посрещне невестата (Петровиќ 1931: 96).

³⁶ С десен крак се вљза сџщо и в черквата за венчаване – изискването, според фолклорната представа, се дџлжи на вярването, че деснијат крак е по-силен от левиј и това гарантира напредџк в живота (Петровиќ 1931: 98).

В различни краища на българската етническа територия младоженците са водени първо до нощвите, където се замесва или се оставят хлябовете, обикаля се огнището. Нощвите обаче присъстват. От една страна, те се асоциират с къщата, предават се от баща на син, после – на внук, и така до най-малкия, който остава в родителския дом и ги запазват, а всеки отделил се син получава нови (Маринов 1981: 189). От друга страна, нощвите се асоциират с жената в къщата, принадлежат на свекървата, която ги предава на снахите в деня на сватбата, с което се осигурява връзката ѝ с раждащите жени в дома (в случай, че снахите са повече). В. Жекова разглежда семантиката на нощвите като женска утроба и в много широки смисли, свързани с фертилността (Жекова 2012:66-67).

След това дават на невестата чашка вино, за да „послужи“ (да почерпи) свекъра, свекървата и гостите, под звуците на песен:

Умејала невестата кумот да послужит,
умејала невестата свекор да послужит,
умејала невестата свекрва да послужит,
умејала невестата стрико да послужит... и т.н. (Кличкова 1965: 164, вариант у Ястребов 1886: 446)

Гостите поздравяват свекъра: „Да бъде честита и вечна снаха!“. Старият побратим завежда невестата в избата. Там зетът с пълни с уста вино я „попръсква“ в лицето, за да е бяла и червена. Момите и невестите ѝ свалят дулака (дувака) и червеното було, а тя стои права, кланя се и „говее“ (мълчи). Дете от мъжки пол с живи родители ѝ събува обувките, а тя го дарява (пожеланието е младите да имат мъжки деца). След това свекървата дарява снаха си с „низалка“, захранва я с хляб и захар, съдвкани първо от нея самата, за да „са си мили“ двете и да живеят добре и благо, както е сладка захарта. Всички роднини идват да я видят с думите: „*Ай да видиме шо сме донесли!... Машала, машала!... Калинка!... Айде айрлия да ни е! Да ни вѣкуват!*“ (Църнушанов 1956: 358). В този момент момите пеят шеговита песен за невестата:

Лин Калинке, дробно и малово,
зошчо си ми дробно и малово?
Дал си расло во дробни камења,
ил си јало леба проселива,
или си пило вода бигорлија?
Не су расло во дробни камења,
не су јало леба проселива,
не су пило вода бигорлија,
ток су расла у татка и мајка,
ток су расла у брака и сестри,
ток су расла у рода голема. (Кличкова 1965: 164, вж. и Църнушанов 1956: 358)

Вечерта при невестата остават моми и невести („чуваленки“), тъй като венчавката ще стане на другия ден. „Пеят ѝ песен, дават ѝ малко мед, слагат пред нея цяла погача хляб и тя вечеря“ – споменава Арнаудов (Арнаудов 1931: 25). Огнянович-Лоноски цитира следната песен:

Седит моме меѓу два девера,
Седит моме.
Колку седит две толку се молит,
Колку седит.
Два девера, два брата родени,
Два девера.
Пушчите ме дома да си појда,
Пушчите ме.
Ил' ме татко на вечера чекат,
Ил' ме татко.
Ме пратило за студена вода,
Ме пратило.
Чекајеки на порта заспало,

Чекајеќи.

Иле ме мајка на вечера чекат,
Ил' ме мајка.

... се продолжува за брака, сестри и т.н. (Огњановиќ-Лоноски 2004: 206)

Този автор също дава информација, че невестата се отвешда в „кледа“ (долниот етаж на куќата, избата), кдето е послано с папрат, там свалјат дувака ѝ, но според него тя „говее“ – не само не говори, но и не се храни, докато трае сватбата. Стои права, не сјада, гледа в земята и не яде, дори да ја приканват. На вратата на „кледа“ задължително се поставя връзка лук против уроки (Огњановиќ-Лоноски 2004: 77-78).

Едновременно в дома на невестата баща ѝ събира рода си и го гошава, като се изяжда погачата (свакјата), донесена от свекъра. На сутринта на сватбениот ден моминиот баща отива с всички свои роднини в дома на свекъра, влиза при невестата, която говее, дарява ја със златна пара и бива гостен в друга стая с ракия и кафе (Арнаутов 1931: 26). Според Кличкова идват по-близките роднини от страна на невестата, поздравјават ја и ја гошаваат.

На самиот Петровден младите се венчават³⁷. Невестата става рано („пред зори“) и мие главата си с донесената от три чешми вода, а девојките ѝ пејат:

Миено моме, белено

Утре от мајка делено. (Църнушанов 1956: 356)

Стрејат се по-бързо да ја облекат, като не ѝ правјат възли, за да биде „отвѐрзана“, т.е. плодна (по подобен начин в црквата развѐрзват и разкопчават всичко по младоженците, за да е „отвѐрзано“ щастието им). Следва венчавка в црквата, за която отово „зовачи“ канјат роднините и хората от селото. В ритуала на венчаване, според Кличкова, има редица моменти, чиято цел е апотропейна – предпавање на младоженците от лоши духове, погледи, мисли и пр.

По пътя към црквата³⁸ „кога се оди на венчање“ се пее песен:

Ситно одит моме по венчање,

Прашајте го зошто ситно одит.

Атер имат милијот свекор,

Атер имат на мила свекрва,

Атер имат на мили девери,

Атер имат на мили си золви,

Атер имат на сета роднина. (Огњановиќ-Лоноски 2004: 207, варианти у Църнушанов 1956: 358 и Кличкова 1965: 167)

На връщане от црквата се пее същата песен, но с начален текст „Ситно идет моме од венчање“. При тръгване за црквата, както и при връщане, свекървата съпровожда невестата и ја пръска с вода и вино, за да прогони „магијата“. Водата и виното се носјат в малко котле (Петровић 1931: 98, Вж. и Кличкова 1965: 169). По време на венчавката се играјат хора на мегдана, сред които Тежкото, Джангурица, Лесното, Манука, Четворно и други типични за *мијците*.

Повторното вѐвешдане на невестата вкѐщи отово е съпроводено с отиване до огнището, докосване на веригата и ритуално замесване в ношвите, след което тя влиза в избата. Зетјат целува ръка на родителите си, кума и гостите и отива при неја. Навън се играе хоро, весело и шумно е. (Арнаутов 1931: 26). Невестата все още „говее“ –

³⁷ В останалите *мијчки* села също венчаването е на съответниот празник – Илинден или Св. Богородица.

³⁸ Важно изискване е да не се срещат две сватби, тѐј като това е лоша поличба (едната от невестите може да умре). Ако все пак се случи, покриват невестите с дреха или част от дреха, за да не се видјат. В миналото се е стигало и до бой между двете сватбарски шествија. По разказа на Санда Гиновска Църнушанов дори отбелязва, че поради големиот број сватби в този ден, при ходенето „на вода“ шествијата с невестите са принудени да „кѐрстатит по сокаците“, т.е. да търсејат обиколни пътища, за да не се срещнат с друго шествие (Църнушанов 1956: 355).

„срами“ се с поглед надолу, а старата побратимица я учи как да се държи с членовете на новото си семейство. Момите ѝ пеят шеговито:

„Шчо си дошло, ор девојче,
во нашите кледи?“
„Сум грешило, ор другачки,
потишча, друмишча.“
„Вети, моме, шчо кя ветиш,
потот да ти кажа.“
„Ка ви вета, мој другачки,
мојво бело лико.“
„Шчо ка ни е твојто бело лико,
и ја лико имам.“ и т.н. (Кличкова 1965: 171)

По това време започват да прииждат „видувалени“ да видят невестата – както нейни най-близки роднини, така и по-далечни, а също приятели и познати от селото. Момите ѝ пеят песни, сред които е „Плачи, моме, да би онемело“, цитирана от Арнаудов като изпълнявана и в друг обреден момент:

Плачи моме, да би онемело,
како плачет татко ти за тебе,
како плачет мајка ти за тебе,
како плачет браќа ти за тебе,
како плачет сестри ти за тебе. (Кличкова 1965: 173)

Следва своеобразен „отговор“ от невестата, изпълнен отново от момите:

Да беше татко плаќало,
не беше ме давало.
Да беше мајка плаќала,
не беше ме давала.
Да беше браќа плаќале,
не беше ме давале... и т.н. (Кличкова 1965: 173)

Целта на песните, а и на посетителите е да се шегуват с невестата – да я разплачат или разсмеят.

За вечеря на младоженците се приготвя храна и питиета в съдове, които трябва да се нечетен брой – например имат една лъжица, с която двамата да си служат (за да се разбират), чиниите са три, чашите са пет и т.н. Младоженците задължително трябва да ядат ябълка и дясна плешка от печено агне, която момчето е получило от тъста си. Вечерята при сватозетите и младоженците не се вдига от масата до сутринта (Петровић 1931: 97). „Сватбарското гощеванье“ за всички роднини и гости е богато, като първо водят невестата да мине през трапезата и да целуна ръка на сватозетите, после младоженецът се прощава за последен път с близките си, целувайки им ръка (под звуците на песен „Одрицай се от татко и от мајка, приклони се кон млада невеста“) и едва тогава се започва трапезата.

Преди „затворението“ на младоженците за първата брачна нощ пред вратата се поставя глинен съд (бърде, стомна, кюп) с парички, бонбони, орехи, леблебия и др., който се чуши, когато се разбере, че невестата е „аирлия“. През 1931 г. М. Арнаудов пише, че когато зетят влезе при невестата, по-старият побратим взима едно гърне (или стомна без дръжка) с орехи и го счупва в затворените врати. Другият девер (или деца, девойки) пък разграбват орехите (Арнаудов 1931: 29). Смиляннич и Петрович също пишат за обичаите при миящите и споменават за разбиването на съд пред вратата на младоженците, наричат го „шутка“ (грънци), която е пълна с орехи, бонбони, парички и захар (Смиляннич 1925: 59; Петровић 1931: 97). Хр. Вакарелски дава сведения за някои села в Тракия, в които преди да се приберат младоженците, домашните разбиват в земята една „карпуза“ (диня), донесена от момината мајка. Тогава всеки бърза да вземе от нея и да подаде на невестата да хапне (Вакарелски 1935: 387).

Огњановик-Лоноски споменава за „живо сребро“³⁹, което се подарява на „свършеницата“ (сгодената мома) от рода на момчето на първия празник след годеча при ходене, което носи същото наименование – „одене со живо стрebro“. В две цевчици от бозово дърво се слага живо сребро и се затъква с восък, едното е за момчето, другото го носи свършеницата, зашиват го в пояс и го носят през цялото време. Вечерта след венчаването, когато „затворят“ младоженците, двете цевчици се изваждат, изсипва се „живото сребро“ и то се смесва на постелята със символично значение (Огњановиќ-Лоноски 2004: 72). Според Кличкова се вярва, че двете половини трябва добре да се „измешат“, в противен случай младоженците остават „шубейлии“, смята се, че съвместният им живот ще бъде лош.

По време на брачното свождане пред вратата свирачите изпълняват мелодия от типа „езгия“ – започват само зурните, а по-късно се присъединява един тъпанджия с постепенно увеличаване на силата на звука. Накрая се включва и вторият тъпанджия (Петровић 1931: 98). Ритуален момент е „подслушването“ на младоженците от свежървата пред вратата им – целта е да се чуе поне една дума, за да „не бъдат децата им глухи“. По време на веселието („джумбуш“), се пее песен, която е шеговита по отношение на майката на невестата:

Мори сваќе, Доксевице,
шчо ти сваќа не солена,
шчо не зеде едно магаренце,
да си купиш една скрупца солца,
да посוליш наа чесна сваќа... и т.н. (Кличкова 1965: 175)

В случай, че невестата е „честна“, момчето съобщава първо на родителите си, цялата къща се радва, готви се, правят се „тиганици“ (подобни на мекици), чупят се ибриците за вода, а рано сутринта зетят излиза и стреля с пищов. Ризата с „честността“ на булката се поставя на дъното на сандък, за да може като дойдат „поклонарите“ за честитене да се помъчат да намерят „белега от честността“. „Поклонари“ са всички, които идват на „поклон“ – да почетат честната невеста, което се прави в деня след Петровден следобяд. Каненето за „поклон“ съдържа маскарadni елементи – прави се от младоженеца, облечен в „зетовско руво“, и негови побратими, някои от тях маскирани като жени. Влизането във всеки дом е свързано със създаване на суматоха и веселба – обръщат котлите, слагат метлите на софрата, качват магарето на чардака и др. подобни шегии. Поканените „поклонари“ носят дарове (ядене и пиене), а в по-ново време започват да подаряват и покъщнина. В миналото този ритуал се е правел в рамките на три дни като се е започвало от по-близките роднини в първия ден, до познати и съседи в третия ден. Посрещат ги с трапеза като за сватба, а те благославят младоженците и ги даряват.

Ако невестата се окажела нечестна, цялата къща „оставала засрамена“ и тогава невестата се връщала при майка си на магаре с опашка в ръце (практика, позната в цяла Република Македонија). Такива случаи в Галичник обаче не се помнят.

Сутринта след брачната ноц невестата се облича в риза „водарка“ или „колачарка“ специално за момента за „водене на вода“. Роднините на младоженеца с тъпани я водят на чешма за вода с два ибрика (Вж. Огњановиќ-Лоноски 2004: 79-80), най-често чешмата *Унија* „средсело“. Тя полива на свежъра и свежървата си да се мият – „турвае*т* коприви, песок, гюбриня... како да е сапун“, като целта е отново с шегии невестата да бъде засрамена. Този ритуал протича под звуците на зурни и тъпани, които изпълняват инструментални интерпретации на сватбени песни: „Тръгна Радка за вода“ или „Чиe е она девоиче“ (Вж. Кличкова 1965: 177-178).

³⁹ Название на живак

Навсякъде на Балканите широко разпространен обичай е да се води невестата „на вода“ сутринта в понеделник след брачното свождане (с варианти напр. в сряда). То присъства в почти всяко описание на българска сватба (М. Арнаудов, С. Генчев, Р. Иванова, В. Жекова и др.). Това е устойчиво действие в сватбата с определени моменти – пътят до водата, действията около водата, присъстващите обредни лица, обратния път и практики с водата в дома. Моделът на водене на невестата за вода, даряване, а след това изпращане на музикантите е познат навсякъде в региона на Западна Македония (Новковски 2006: 127, Жежелъ-Каличанин 2008: 34), както и в по-широк ареал – на територията на България (Иванова 1984: 132).

Според Р. Иванова обредите, свързани с ходенето на вода, са еднотипни, показват сравнително слаба вариантност (Иванова 1984: 132). Д. Маринов съобщава, че преди е било обичай *невестата да полее на всички там да се измият* (Маринов, 1892: 137). При водоизточника невестата дарява (чорапи, ризи), а някъде само черпи с вино или ракия, като целува ръка. В замяна ѝ дават пари или подаръци (медни съдове). Р. Иванова отбелязва, че смехът и закачките постоянно съпровождат поливането (Иванова 1984: 134). Вероятно на това се дължи и смехотворното използване на „коприва и гюбриня“ като „сапун“ в Галичник. Когато младоженците се върнат у дома, невестата без да я види никой сипва на момчето вода да се измие – смята се, че така тя става съпруга и „домакиня“ в този дом. Зетят от своя страна я дарява със злато и други подаръци, „плаща“ ѝ за честността ѝ.

След ходенето „на вода“ невестата дарява „топаните“ и ги изпращат.

В деня след Петровден се прави и „първиче“ – първото гостуване на родителите на невестата в дома на младоженеца, на което те носят подаръци за момковия род и се прави богата трапеза (на която трябва да присъства месо, приготвено чисто). Правят „най-хубави гозби, за да се покажат“ (Огъановиќ-Лоноски 2004: 80). В миналото от невестината рода на „първиче“ са ходели до 50-60 човека. Следва посещение на младото семейство у родителите на невестата, като това до преди 30-40 години се е правело на Св. Богородица (28 август), а днес се случва два дни след сватбата или до седмица. Църнушанов споменава, че „първиче“ се прави една седмица след сватбата (Църнушанов 1956: 359). При посрещането на невестата тя стои на отделна трапеза със специални ястия – саралии, яйца, мляко и др. Преди да започнат да се хранят гостите, тя им целува ръка, а те я даряват (Кличкова 1965: 179). В следсватбените обичаи в днешната Република Македония също важно място заема т. нар. „пвиче“ (Жежелъ-Каличанин 2008: 12). Непосредствено след първичето невестата замесва за първи път сама хляб в новия си дом – това задължително трябва да се прави на „новина“, т.е. на „нова“ луна.

Както пише и Арнаудов, а такава е била традицията изобщо в *Миячието*, младите не ходят на черква от венчавката до Никулден (6/19 декември). „На тоя ден свекървата завежда снаха си в черква“ (Арнаудов 1931: 30). Практически до този ден невестата не пее и не играе, а гоее, „срами се“ и „прави чест“ на близките роднини. След това празнично посещение на църква, свекървата я води на хорото. И тъй като невестите са повече на брой, дори е съществувала надпревара коя невеста първа ще поведе хорото – вярва се, че тя ще бъде първа във всичко. За Цветница на следващата година на младите невести от миналогодишния Петровден се шият нови носии – цветничарски.

Дескриптивният подход към сватбата в с. Галичник като обред в нейния традиционен вид чрез спомени на местни хора и в източници обаче е само едната възможна гледна точка към „Галичка сватба“. Какво се случва с обреда днес? Какво „предлага“ фестивалът, как един традиционен семеен обред се „фестивализира“ със заявката, че съхранява традицията?

Сватбата като фестивал

Опитът ми за реконструкция на обряда преди да се превърне във фестивал, предхождаше ролята ми на наблюдател и документатор. Всъщност зрителят, който няма специален или професионален интерес, идва за да гледа, усети и преживее нещо „традиционно“ и не се нуждае от предварителната подготовка. Във фестивала „Галичка сватба“ е включен т. нар. „спикър“, който обяснява всеки един ритуален момент (вкл. и на английски). В шумната атмосфера на фестивала (особено звуците на зурните) обаче не всичко може да се чуе и разбере. Но почти всички ритуални действия (от подбраните) протичат пред очите на публиката на мегдана – „срѣдсело“, а ако се следва „поворката“, т.е. шествието, може да се проследи действително всичко случващо се. Медийното отразяване на фестивала е изключително активно, което създава проблем на хилядите посетители, чиято видимост е намалена от десетките фотографии и оператори, които са оторизирани да се приближават на дистанция, която за обикновения зрител е забранена (ограждения с въжета и строга многолюдна охрана).

Фестивалът е създаден през 1963 г. Организиран през годините е основно от Министерство на културата на Република Македония и Общината Маврово-Ростуше и с подкрепата на редица спонсори, сред които през 2014 г. многократно се споменаваше Университетът за туризъм и мениджмънт – Скопие. На въпроса ми „Кой измисли фестивала?“ Йованка Юрукоска отговори: „*Е, на политиката.*“ Може би имаше предвид политиката да се съхранява традицията и чрез съвременни формати. Или пък политиката да се (ре)конструира собственото „македонско“ наследство чрез проявленията на локално специфичната традиция.

За реализирането на сватбата като фестивал са избрани определени моменти от ритуала и условно може да се каже, че той протича в „компресиран“ вид. В цветна брошура се публикува „програмата“ на фестивала за удобство на зрителите по часове:

В събота (вечерта) – китене, редене на байрака и стреляне с пушка; посрещане на „топаните“; „Свекървино“ хоро; игра на „Невестинското“ и „Тежкото“, ходене „на вода“.

В неделя (от сутринта) – канене на мъртвите; канене на кума, „бричене“ на зетя; тръгване за невестата; пристигане на „стройниците“, „строеванье“ на девойката; товарене на сандъците и изпращане на девойката; посрещане на невестата; венчаване в църква; водене на невестата за вода и заиграване; изпращане на „топаните“.

„Над 30 сватбени обичая от миячкия край“ – гласи рекламата. Всичко се разполага във времето от събота вечерта до неделя наобяд, когато се обявява „*краят на сватбарските церемонии*“.

Прави впечатление, че изборът маркира по-важните (основните) моменти от сватбата, като, генерално погледнато, обредната последователност е спазена. Сравнявайки реконструирания вид на Галичката сватба от 20-те, 30-те и 60-те години на ХХ в., както и в спомените на събеседниците със съвременния ѝ вариант, е видно редуцирането или изгубването на редица детайли от обряда. Фестивалният хронотоп е ограничен, той „маркира“ традицията, олекотявайки я от излишни натоварвания – тя трябва да е лесна за възприемане, но същевременно да съдържа знаковите и разпознаваеми като традиционни моменти и елементи. И точно такъв е подходът на организиращите фестивала – редица моменти естествено са „отпаднали“ за сметка на други, чието отсъствие е невъзможно, те са „скелетът“ на обряда. Културната мисия на фестивала е от една страна да ревитализира традицията като я вписва в порядъка на сцената, на презентативността, превръща я в усвоено минало, а от друга – произвежда икономически контексти и функционални пространства за различни индустрии (туристически, медийни, рекламни, музикални) и пр. (Вж. Пейчева 2008: 232)

Именно в плана на туристически-атрактивното са хората, които се играят в сватбата, те имат по-скоро репрезентативен характер, а не се придържат строго към обредния „сценарий“. Например след изиграването на първото обредно хоро – „Свекървино“, в традиционната сватба следват две мъжки хора – „Ситното“ и „Тежкото“, а във фестивалния вариант това са „Невестинското“ и „Тежкото“. Традиционно невестата не присъства в този момент от ритуала, но във фестивала вероятно е важно да се изиграе и едно женско хоро.

Интересно е, че в нито от описанията на различните автори не се споменава „канене“ на кума, в чийто дом се отива с „топаните“, сяда се на трапеза и се играе хоро във фестивалния вариант. В. Кличкова отбелязва, че посрещането на музикантите (в началото на сватбата) става от по-младия сват, побратимите на момчето, момите и др., а в днешния фестивален вариант на Галичката сватба посрещачите са само мъже от момковия род. Във връзка със „сбитото“ време например „воденето на вода“ на невестата, което се прави в сутринта след брачното свождане, във фестивала е непосредството след венчавката в църквата и хората на мегдана, „пропусайки“ повторното водене на невестата в новия ѝ дом, сватбената трапеза и ритуалите около първата брачна нощ.

Фестивалът съществува вече от над 50 години и винаги двойката, която се венчава, е една и тя се избира в конкуренция с други двойки. Това практически противоречи на оригиналния вид на Галичката сватба, която, както беше споменато, е била масова за цялото село. Изискването на фестивала е поне единият от младоженците да е с „потекло“ от Галичник. През 2014 г. за първи път двойките бяха две: Маргарита Ивановска и Стефан Куковски, и Ана Гареска и Иван Сариевски – внук на македонската музикална легенда Александър Сариевски. Интересно е, че за местните хора венчаването на една двойка в рамките на фестивала вече се приема за „автентично“ в контекста на фестивала и тазгодишният вариант с две двойки, по думите на баба Йованка, предизвиква негативна „реакция“ сред хората. Аз се опитах да провокирам събеседничката си с репликата, че „в старо време са били много двойки, защо сега това не се приема? „Да“ – отговори тя, „но всеки си правеше в неговата къща⁴⁰ и накрая общо на мегдана, а сега това е фестивал, има публика, друго е... Моят внук през 2007 г. също прави такава изкуствена сватба“. Тъкмо това дефиниране на сватбата-фестивал е показателно за представата на традиционния човек за тази форма на съществуване на обреда. Галичанката Даница Торческа и Трайче Лозановски, които са „героите“ на юбилейната 50-та сватба през 2012 г. също направиха разграничение: „Ние си направихме и друга сватба. Да, това е сватба, но е и фестивал все пак.“

И именно защото е фестивал, обредните „лица“ са в роля, не са реалните роднини на младоженците (с малки изключения), а танците се изпълняват от професионалисти (Националният ансамбъл „Танец“ или съставите към различни *Културно-уметнички друштва* от Македония). Това поставя въпроса за сцената и сценичното „форматиране“ на музикални и танцови фолклорни текстове, което винаги предполага ограничено времетраене, търсене на атрактивност, шоу, забавление. Според Л. Пейчева основните форматиращи процедури, чрез които сценично се адаптират

⁴⁰ Когато Йованка Юрукоска се омъжва през 1949 г. едновременните сватби на Петровден в Галичник са 5. Към 1925 г. Смилянчич съобщава, че байраците на Петровден в Галичник са били по 30-40 и че всяка къща е колела по 40 овце за сватба (Смилянић 1925: 93). През 30-те години Огнянович-Лоноски също отбелязва, че на този ден в Галичник могат да се видят 30-40 „поворки“, които особено в момента на носене на борини представляват „една рядка панорама“ (Огъановиќ-Лоноски 2004: 75). Информацията от П. Петровиќ е за „венчаване“ на 10-20 момъка на Петровден в Галичник (Петровиќ 1931: 93). В. Кличкова цитира П. Тренковски, че през 1921 г. в селото имало 51 сватби (Кличкова 1965: 121). А според информацията дадена от Санда Гиновска на К. Църнушанов „во една вечер има во селото околу 60 сватби“ (Църнушанов 1956: 355).

музикалнофолклорните текстове, са охудожествяване и театрализация. Сценичното осмисляне в случая на сватбата неизбежно променя характерността, природата, ритуалния хронотоп и въобще същността на обряда като културно явление (Пейчева 2008: 193). Това обяснява и сценичния характер на изпълняваните танци във фестивалния вариант, например поклона на мъжете, изиграли „Тежкото хоро“ в този спектакъл, който се стреми към автентичност. Наличието на публика е това, което прави и поклонът е възможен, независимо, че хората имат обреден характер и в традиционен контекст не съществуват ролите „изпълнител“ и „публика“, всички са участници в обряда. И все пак, стремежът за придържане към местната традиция се изразява във факта, че инвентарът е подсигурен максимално коректно: всички обредни предмети са оригинални (ползвани в сватбен контекст от баби и прабаби) или изработени копия на оригиналните, всички носии⁴¹ са галички – някои извадени от раклите, други ушити по модел. Изключение прави байракът – днес се употребява македонският национален флаг, което е сравнително късно явление. В миналото той се е правел от червени тъкани, в чиято среда се пришива бял кръст (Петровић 1931: 92), но и в България с осъвременяване на традицията нерядко за сватбено знаме се използва именно националният трикоълор.

Гостите на фестивала „Галичка сватба“ ежегодно са хиляди (между 3 и 5 хиляди посетители отчитат статистиките), и то не само македонци. А след „Галичката сватба“ следва и „Галичкото културно лято“, очевидно регионът се опитва да развива културен туризъм и сватбата-фестивал е особено емблематично явление.

Значението на Галичката сватба като фестивал се потвърждава и от поставянето му наред с Вевчанския карнавал и „Малешевията на длан“ (панаир на традиционните продукти) сред трите най-важни прояви от международно значение за Македония. Изследването на автори от Република Македония⁴² с фокус върху алтернативните форми на туризъм в малките селища посочва, че ритуалите в тази сватба съдействат за запазването на народните песни и хора, както и на небезизвестната Галичка носия, направена с голяма прецизност и точност на шивачите и майсторите, които се занимават с изработка на накит. До ден днешен е актуална народната песен, изпята за гурбетчиите от Галичник: „където и да си, на Петровден дома да си“. Манифестацията в голяма степен популяризира атрактивността на природната красота на галичкия, мавровския и растушкия регион. (Ташков, Димитров, Методиевски 2011: 110-111)

Интересно е, че в последните години по примера на Галичката сватба се появяват и други подобни сватби-фестивали. Например *Пиянечко-Малешевската сватба*, която съществува от 2006 г. и нейната идея е да се запълни нишата за подобен фестивал и в Източна Македония (както Галичката сватба е презентативна за Западна Македония). Провежда се в Делчево (основно), трае 7 дни със спазване на всички обичаи и подобно на Галичкия фестивал се провежда конкурс за двойка с изискването поне единия от младоженците да е с произход от Пиянец или от Малеш. Паралелно се организира и фолклорен фестивал и панаир на традиционната храна. Друг такъв пример е *Изкуствена ромска сватба в Дебър* – тя представлява реконструкция на традиционния ромски сватбен цикъл от Дебър, част от „Дни на културата – Дебър“. Съществува от 2007 г. и също е активно отразявана в медиите.

И така, какво може да е заключението от всичко казано за сватбата в нейния автентичен вид, съществуваща днес само като реконструирано знание, и за фестивала, чиято мисия е да съхранява традицията? Въпреки „стилизирането“,

⁴¹ Невестинската носия е впечатляваща – съдържа 46 части и тежи около 25 кг., само „низалката“ (монетите на кръста), според галичанци, са 4 кг.

⁴² Авторите са преподаватели във Факултет за туризъм и бизнес логистика – Университет „Гоце Делчев“, гр. Штип, Република Македония.

„фестивализирането“, сценичната намеса, ролите и т.н. това все пак е „живот“ на традицията, макар и трансформирана и поставена в съвременен формат.

ИЛЮСТРАЦИИ

Сватбата и селото в миналото

Селото Галичник, снимка от 30-те години на XX в.
от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1513-001

Галичка къща, снимка от 30-те години на XX в. от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1513-002

Галичанци в традиционно всекидневно облекло, снимка от 30-те години на XX в. от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1515-003

Селски първенци и свещеник от Галичник, снимка от 30-те години на XX в. от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1515-001

Невестата с два ибрика отива „на вода“, снимка от 30-те години на XX в.
от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1515-005

Вземането на музикантите, снимка от 30-те години на XX в.
от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1692-129

Шествието на коне отива за невестата, снимка от 30-те години на XX в.
от Народната библиотека на Сърбия в Белград, сигнатура F1714-003

Гр. Галичник - завеждане невестата на чешмата

Завеждане на невестата „на вода“, с. Галичник,
снимката е публикувана от М. Арнаудов през 1931 г.

с. Битуша-Галичко Завеждане невестата на чешмата

Завеждане на невестата „на вода“, с. Битуша, Галичко,
снимката е публикувана от М. Арнаудов през 1931 г.

Фестивалът днес

На път за Галичник

Село Галичник

Невестинска и моминска носия от Галичник

Невестинска носия от Галичник

Невестинска носия от Галичник – „низалка“

Невестинска носия от Галичник – „низалка“

Моминска носия от Галичник

Мъжете от момковия род отиват за „топаните“ (музикантите)

Музикантите пристигат

Зурнаджия

Свекървата с погача в сито на главата посреща музикантите

Невестинско хоро

Тежкото хоро

Шествието с борини тръгва за невестата, за да я водят „на вода“ на три чешми в селото

Хоро в дома на кума, когато го вземат

Младоженецът се приготвя за ходене за невестата

Шествието, което отива да вземе невестата

„Низ пръстен те гледам, во сърце те носам“.

Шествието пристига за невестата

Посрещане на сватове на трапеза – наздравица

Извеждане на невестата в моминско облекло

Свекърът поставя върху погачата – „свакя“ сребърни накити за невестата

Невестата в моминско облекло целува ръка на свекър и свекърва

Свекърът раздава от погачата „свакия“

Извеждат невестата от дома ѝ в невестинска премяна и я изпращат

Шествие с невестата към новия ѝ дом

Църквата „Св. св. Петър и Павел“
в центъра на Галичник

Паметник на Гьоргия Пулевски
(Мияк Галички)

Рекламен билборд на бира „Скопско“,
използващ за слоган обредната фраза
от Галичката сватба

Плакатът на фестивала от 2014 г.,
разлепен в селото

ЛИТЕРАТУРА:

Арнаудов 1931: Арнаудов, М. Българските сватбени обреди. Етнологички и фолклорни студии. Ч. 1 (Преглед на обичаите у народа). – В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски”, Историко-филологически факултет, кн. XXVII (3), 1-148.

Вакарелски 1935: Вакарелски, Хр. Бит и език на малоазийските българи, С.

Генчев 1985: Генчев, С. Семейни обичаи и обреди. – В: Етнографиа на България, Т. 3, София, 159-213.

Генчев 1987: Генчев, С. Сватбата, София.

Георгиева 1980: Георгиева, И. Обичаи при сватба. – В: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, 390-410.

Жежел-Каличанин 2008: Жежел-Каличанин, Т. Македонски свадбени обичаи и песни, Скопје.

Жекова 2012: Жекова, В. Сватбените „засевки“. Опит за семантичен анализ. – В: Първо венчило, София, 64-77.

Иванова 1984: Иванова, Р. Българската фолклорна сватба, София.

Икономов 1988: Икономов, В. Старонародни песни и обичаи од Западна Македонија, Скопје, Посебни изданија, кн.13.

Кличкова 1977: Кличкова, В. Галичка свадба’77, Битола.

Кличкова 1965: Кличкова, В. Сватбените обичаи од с. Галичник – Дебарско, Гласник на Етнологичкиот музеј, бр. 2, 95-186.

Манојловиќ, К. П. 1926: Сватбарске песме од Галичника. – Гласник Етнографског музеја у Београду, кн. I, Београд.

Маринов 1892: Маринов, Д. Старина. – Жива старина. Етнографическо (фолклорно) изучаване на Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Берковско и Врачанско, Русе, III.

Маринов 1981: Маринов, Д. Избрани произведения, Т. 1, София.

Мирческа 1993: Мирческа, М. Сватбените обичаи кај Македонците по селото Подгорци – Струшко. – Етнолог, год. II, бр. 3, 145-150.

Новковски, М. 2006: Цепишта. – В: Голо Брдо. Живот на граница, Скопје, Македонско етнологичко друштво – Скопје, Институт за етнологија и антропологија, 115-133.

Пейчева 2008: Пейчева, Л. Между селото и Вселената. Старата фолклорна музика од България в новите времена, София.

Петровиќ 1931: Петровиќ Ж. П. Сватбени обичаји у Галичнику, Гласник Етнографског Музеја, кн. VI, 90-99, Београд.

Огњановиќ-Лоноски 2004: Огњановиќ-Лоноски, Р. Галичник и мијациите, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Фондација „Трифун Костовски“.

СБНУ 1890: Сборник за народни умотворения, кн. 3, София.

СБНУ 1895: Сборник за народни умотворения, кн. 12, София.

СБНУ 1918: Сборник за народни умотворения, кн. 32, София.

Смиљаниќ 1925: Смиљаниќ, Т. Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље. – В: Насеља и порекло становништва, уредио Јован Цвијиќ, Српски етнографски зборник, кн. XXXV, Прво одељење, Београд, 7-122.

Ташков, Димитров, Методиески 2011: Ташков, Н., Н. Димитров, Д. Методиески Селски райони с развит манифестационен туризъм в Република Македонија. – В: Възможности и проблеми в развитието на алтернативните форми на

туризъм в малките селища. Сборник доклади от Научно-приложна конференция с международно участие (2006), Пловдив, ВУЗК, 107-116.

Трайчев 1941: Трайчев, Г. Книга за мияците (историко-географски очерк), Македонска библиотека №12, С., 1941

Христов 2010: Христов, П. Балканският *гурбет* – традиционни и съвременни форми (въведение). – В: Балканската миграционна култура: исторически и съвременни примери от България и Македония, София, 11-27.

Христов 2012: Христов, П. Гурбет и идентичност (по материали от Западна България, Източна Сърбия и Западна Македония). – Социологически проблеми, кн. 1-2, 186-202.

Църнушанов 1956: Църнушанов, К. Сватбени обичаи в Галичник – Македония (описани на Галичко-Реканско наречие). – В: Македонски народни песни, София, 352-359.

Цимревски 2001: Цимревски, Б. Канење на умрените во Галичката свадба, Реферати од XII Меѓународен симпозиум за балкански фолклор „Верувањата во фолклорот на балканските народи“, Охрид 7-8 јули 1997, Скопје: Македонски фолклор, Списание на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, бр. 56-57, 529-538.

Јстребов 1886: Јстребови, И. С. Обычаи и песни турецкихъ сербовъ, С. Петербург.

Јанковић 1948: Јанковић Љ и Д. Народне игре, књ. IV, Београд, 36-55.

Lodge 1935: Lodge, O. Džamutra, or the Bridegroom; Some Marriage Customs in the Villages around Tetovo in Serbian Macedonia or Southern Serbia“, Part One. – Folklore, 46(3), 244-267.

„GALICHNIK WEDDING“ – BETWEEN THE RITUAL AND THE FESTIVAL Veselka Toncheva

Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum – BAS

Abstract

The text presents the festival, dedicated to the traditional wedding in the village of Galichnik, Republic of Macedonia, in the light of the relation “tradition – modernity”. The Galichnik Wedding Festival was founded in 1963, it is an annual festival in which a selected couple gets married in the traditional “Galichka” style wedding. Traditionally the wedding lasted for 5 days with the main activities on St. Peter's Day (12 July) every year. It was the only period of the year when couples got married, because it is typical for the local people called “miyatsi” (ethnographic group). Today Galichnik Wedding Festival is part of the festival “Galichko Leto” (Galichnik Summer) and it is a two-day event held on the weekend nearest to 12 July and it serves as a cultural and tourist attraction. Practically, however, this contemporary version of the ritual is “artificial” in the words of Yovanka Yurukoska (born in Galichnik, 1930), it is commercialized and it is part of the developing of cultural and rural tourism in Macedonia.